

XIX. Yüzyıl Başımda Haremeyn Vakıfları ve Bir Yıllık Gelir Gideri The Two Sacred Cities of Macca and Medinah Foundations and One Year of Income and Expense in The Beginning of The 19th Century

Osman TAŞKIN*

Öz

XIX. yüzyılda Haremeyn vakıflarına merkezi bütçe verileri perspektifinden bakan çalışmaların olmayışı bu makalenin çıkış noktasını oluşturmuştur. Makale en büyük vakıfların gelir giderlerini elinde bulunduran Haremeyn Hazinesi'nin 1803-1804 yılı gelir gider hesaplarına odaklanmıştır. Haremeyn bütçe yönetiminde izlenen bütçe politikasının ve Haremeyn Vakıflarının harcamalarına esas, güncel büyüklükleri ve faaliyet durumlarının nasıl olduğu sorularından başka Haremeyn Hazinesi'nin önemli gider kalemlerinin neler olduğu, Haremeyn'e gönderilen surre yardımının yıllık harcamalara oranının ne olduğu sorularına cevap aranmıştır. Bu yardımların bölgesel iktidar sağlama bağlamında önemine vurgu yapılmıştır. Ayrıca müstakil vakıf çalışmalarında eksik kalan verilere Haremeyn Hazinesi kayıtlarından ulaşma imkânı sınanmıştır. Bu bağlamda çalışmanın sonunda amaçlanan verilere ulaşıldığı gibi gelir ve giderlerin analizi sonucunda bazı değerlendirme ve genellemeler yapılmıştır. Çalışmada vakıflarla ilgili bazı bilgiler özetlendikten ve muhasebe kaydında adı geçen vakıflar kısaca tanıtıldıktan sonra muhasebe verileri analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Haremeyn, Muhasebe, Surre, Vakıf, Selatin Vakıfları, Bütçe politikası.

Abstract

Lack of studies that look at the two Sacred Cities of Macca and Medinah foundations in the 19th century from the perspective of central budget data constituted the starting point of this article. The article focuses on the income and expense accounts of the two Sacred Cities of Macca and Medinah treasury for the years 1803-1804, which holds the income and expenses of the largest foundations. In addition to the questions with regard to the budget policy followed in the two Sacred Cities of Macca and Medinah budget management, the current size and activity status of the two Sacred Cities of Macca and Medinah foundations, answers were sought for the questions of what are the important expenditure items of the Haremeyn treasury, what is the ratio of the surre aid sent to two Sacred Cities of Macca and Medinah to the annual expenditures. The importance of these aids in the context of providing regional power is emphasized. Furthermore, the accessibility of the missing data in the independent foundation studies from the two Sacred Cities of Macca and Medinah treasury records and the possibility of accessing the correct data were tested. In this context, the targeted information was reached and some evaluations and generalizations were made as a result of the analysis of income and expenses. In the study, after summarizing some historical information and briefly introducing foundations that were mentioned in accounting entry, accounting data were analyzed.

Keywords: The Two Sacred Cities of Macca and Medinah, Accounting, Surre, Foundation, Selatin Foundations, Budget policy.

Giriş

Zenginden yoksula bir servet transferine aracılık eden vakıf, terim olarak bir kimsenin mülkünü dini ve sosyal bir gaye için ebedi olarak tahsis etmesidir (Akgündüz, 1996, s. 76; Buluş, 2009, s. 26). Vakıf toplumsal vicdan boyutunu, kişisel özveri ve topluma adanmışlığın göstergesi olması yanında bağışçının halk nezdinde kabulü ve halkın teveccühünü kazanma gibi neticeleri de hasil eder. Bu nazarla baktığımızda kamu idarecilerinin üzerinde daha fazla sorumluluk yüklemiştir (Akyıldız ve Abay, 2017, s. 142). İslam öncesi medeniyetlerde vakfa benzer kurumların varlığı bilinse de vakıf müessesesi İslam medeniyetinde olgunlaşmıştır. Hazreti Peygamberin bir hadisinde sadaka-i cariyeye hayrın sürekli olanını ifade ederken ıstılah manası vakıf kavramıyla örtüşür ki vakfedenin sadakasına süreklilik kazandıran bir müessese işlevi görmüştür (Çizakça, 2019, s. 74) Zamanla toplumun zaruri ihtiyaçlarına göre farklı zeminlerde uygulama alanı kazanarak yaygınlaşmış, ülkenin halihazırdaki sosyal, ekonomik ve siyasi vaziyetine göre şekil alan bir sektöre dönüşmüştür (Öztürk, 1993, s.78). Mehmet Genç'in ifadesiyle vakıf müessesesi, Devlet-i Aliyye'nin uzun süre yaşamasını sağlayan kurumsal yapısında mühim bir paya sahip olup sosyal ve ekonomik düzenin önemli bir parçası olmuştur (Genç, 2014, s. 10). Devletin son asrına kadar da oldukça önemli bir fonksiyon icra etmiştir

* Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7Aralık Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, osmtsk@gmail.com

(Öztürk, 1995, s. 49–55 ; Buluş, 2009, s. 25). 1908'de İsmail Sıdkı vakıfların yeniden organizasyonu konusunda yazdığı hatıratında, sosyal bazı hizmetlerin devletin esas vazifesi olmadığını görevlerin bazılarının ahaliye devrederek hükümetin esas görevine odaklanması gerektiğini ifade ederek vakıfların toplumsal rolünü yansıtıyordu (Köksal, 2014, s. 360). Bu bağlamda 1708'de Bursa'da beş yüze yakın kurulan vakıfların sağlık, giyim, gıda gibi temel ihtiyaçların karşılanması, sermaye yardımı, borcunu ödemekte zorlananlara borç yardımı, evlenme çağındaki fakir kızlara çeyiz yardımı, mahallenin su ihtiyacının giderilmesi, yolların tamir ve bakımı gibi birçok alanda hizmet gördüğü tespit edilmiştir (Hızlı, 2000, s. 12). Vakıflar sadece az gelirli sosyal tabakalara yardım sistemi olmamış az da olsa dayanışmaya insanların tasarruflarıyla iştirak etmelerine de imkân vermiştir (Genç, 2014, s. 10). Bir çok teşvik ve dini motiflerle bu şekilde kolektif duygudaşlık yaratarak vakıfların kurulmasında etkili olmuş, büyük alt yapı gerektiren yapılarda ise devreye daha büyük güç olan devlet girerek hazineye ait kaynaklarla vakıf yapılması kaydıyla temlik ve tahsisler yapmıştır (Genç, 2014, s. 15). Aynı zamanda vakıflar toplumda adaletin, eşitliğin, servet ve kazanç bölüşümünün sağlanması yanında sosyal güvenlik hizmeti de sağlamıştır (Doğan, 2011, s. 10). Yine yüzyıllarca fakirliği azaltmak ve sosyal yardımlaşmayı sağlamak adına kurulan imaret, tekke, kervansaray ve han gibi fakirlerin ve yolcuların ücretsiz istifade edebilecekleri tesisler vakıflar tarafından finanse edilmiştir (Genç, 2014, s. 16). Belki bu hizmet ve sistemli çabalara rağmen yoksulluğu ortadan kaldıramamış fakat insanların sokaklarda dilenmesini engelleme hususunda çağdaşı Avrupa toplumuna göre oldukça başarılı olmuştur. Zira on yedi ve on sekizinci yüzyılda Avrupa'nın en gelişmiş şehirleri Paris ve Londra'da şehrin onda birinin dilenci olduğu kayıtlara geçmiştir. Mehmet Genç'in verdi bilgilere göre beş yüz bin nüfusa ulaşan bu şehirlerde elli bin dilenci vardı. İstanbul'da 1736 yılında tamamı gayrimüslimlerden olan üç yüz yirmi iki dilenci olduğu tespit edilmiş ki bunlardan dilenecek kadar fakir olan yetmiş kişiye pazar günleri kilisede para isteyebileceklerine izin verilmişti (Genç, 2014, s. 17). Osmanlı uygulamasında vakıf sosyal eşitliğin bozulmaması için toplumun bir kesimi fakirleşirken bir kesiminin zenginleşmesine izin vermemiştir. Bu sistemi uygulamada hedef zengin sınıfın oluşumunu engellemek değil daha çok fakirliği önlemek olmuştur (Genç, 2014, s. 16). Özellikle devlet yöneticileri tarafından kurulan vakıflar şehirlerin iktisadi ve ticari hayatında önemli rol üstlenmiş şehirleri kültürel ve mimari açıdan geliştirmişlerdir (Orbay, 2011, s. 146). Bu çerçevede kurulmuş en büyük vakıfları bünyesinde barındıran Haremeyn Vakıfları muhasebe kayıtları önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Bu çalışmamızda Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan H.11218/1803-1804 yılına ait EV.HMH.d- 07738 numaralı Haremeyn hazine defterinin 8a-24b varakları incelenmiştir. Bir yıl boyunca hazine gelir giderleri ve vakıflara yapılan taksit ödemeleri ile bu ödemelere bağlı olarak vakıflar incelenmiştir. Çalışmanın hedefinde çatı muhasebe olan Haremeyn Hazinesi'ne genel perspektiften bakabilecek bulgulara ulaşmaktır; gerek devlet gelirleri açısından gerekse o dönemde mukaataları zabtedilerek tabi olduğu İrad-ı Cedid Hazinesi açısından işgal ettiği iktisadi boyutunu görmektir. Ayrıca vakıfları büyüklükleri bakımından karşılaştırabileceğimiz bulguları tespit ve bu vakıflar hakkında yapılan müstakil çalışmaları tamamlayacak verilere ulaşılabilir olduğunu test etmektir. Örneğin Nuruosmaniye Vakfi'na ait muhasebe verilerinde imaretin en önemli ihtiyacı olan un (dakik) alımlarının belli bir tarihten sonra hiç alınmıyormuş gibi muhasebe kayıtlarında yer almamasının cevabı bu çalışmayla netlik kazanmıştır (Ek 1). İmaretlerinin ihtiyacı olan unun Zahire Nezareti'nin kurulmasıyla tekelden alım yapıp ödeme yaptığı anlaşılmıştır (Güran, 2011, s. 246,247). Bu bilgilere geçmeden önce Haremeyn vakıflarının vakıf sistemi içerisindeki yeri, tarihi geçmişi ve idari değişimi ele alınacaktır.

Vakıf Kültürünün Türk Tarihi'ndeki Yeri

İslam dünyasında sekizinci yüzyılın ortalarından beri var olan (Yediyıldız, 2012, s. 479) vakıf müessesesi Selçuklular zamanında sağlamlaşıp Osmanlı Devleti zamanında yasal ve

toplumsal anlamda olgun meyvelerini vermiştir. Bu dönemde devlet yöneticileri ve saltanat mensupları yarış derecesinde vakıflar kurmuşlardır (İpşirli, 2005, s. 823). Anadolu beylikleri devrine ait otuz bir vakfiye üzerinde yapılan bir araştırmaya göre vakıfların %49,56'sı Anadolu beyleri tarafından kurulduğu, %50,43'ü de Selçuklu devrinde veya daha sonra kurulmuş vakıflar ihya edilmiş olduğu tespit edilmiştir (Yüksel, 2007, s. 43). Ayrıca bu vakıfların %80,64'ü hanedan üyeleri tarafından kurulmuştur (Yüksel, 2007, s. 38). Bunu Türk geleneği olan toy-şölen adetinin vakıf geleneğiyle uyuşmasının da rolü olduğu gibi bu dönem vakıflara ayrı bir önem verilmesiyle izah etmek gerekir (Saylam, 2017, s. 63). Elbette ki bu önemli kültür mirası Osmanlılar döneminde daha özel boyutlara taşınmıştır (Genç, 2014, s. 10). Osmanlıda ilk vakıf 1324 yılında Sultan Orhan Gazi'nin azatlı kölesi Tavaşi Şerafeddin'e Mekece'de bir hankâhın tevliyetini verdiği Farsça vakfiye ile başladığı ifade edilir (Uzunçarşılı, 1941, s. 279). İstanbul'un alınmasından yüzyıl geçmeden iki bin beş yüz vakıf kurulduğu kayıtlarla sabittir (İpşirli, 2005, s. 824). 1600 yılına ait vakıf tahrir defterine göre 3265 vakıf kurulmuş, hatta bunların 1330 tanesinin kadınlar tarafından tesis edildiği tespit edilmiştir (İpşirli, 2005, s. 825). Üstelik selatin vakıfları bu sayıya dahil değildir. Görüldüğü gibi vakıf müessesesi Türk Tarihi'nin en önemli sosyal müessesesi olmaya ve gelişimini sürdürmeye her dönemde devam etmiştir.

Osmanlı'da Vakıf İdaresinin Gelişimi ve Evkaf-ı Haremeyn Nezareti

Osmanlı idaresinde vakıflar bağımsız birimler şeklinde örgütlenmiş ve bu bizzat devletin isteğiyle gerçekleşmiştir. Zira yöneticiler zorunlu sosyal hizmet alanlarına yönelik faaliyette olan vakıfların zorda kalması toplumun zorda kalması anlamına geldiği bilinciyle hareket etmişlerdir. Bu noktada devletin iaşecilik ilkesine uygun bir politika izlemişlerdir (Genç, 2014, s. 15). Vakıflar devlet mercileri tarafından denetlendikleri için kanuni bir işletme mahiyetinde olup, genel olarak sadrazam, şeyhülislam, baş defterdar, kadı, Enderun, Darüssaade ve Babussaade ağaları, iç hazinedar başı, nakibüleşraf gibi görevlilerin nezareti altında idare edilmiştir (Buluş, 2009, s. 24; Arslanboğa, 2018, s. 552). Osmanlı Devleti'nde ilk vakıf idaresi H.760/1359 tarihinde Orhan Gazi'nin Bursa'da yaptırdığı vakıflarının nezaretine Sinan Paşa'yı tayin etmesiyle başlamıştır (Güler, 2002, s. 211). II. Bayezid vakıfların idaresini başlangıçta şeyhülislamlara vermiş fakat sultan ve saray adamlarının kurmuş oldukları vakıfların idaresine Darüssaade Ağaları ve İstanbul kadıları nezaret etmişlerdir. Bu uygulama vakıf idarelerinde belirlenmiş bir nizama geçmenin esas noktasını oluşturmuştur. Haremeyn'in ilhakından sonra I. Selim Osmanlı topraklarında bulunan binlerce vakfa nezaret görevini Darüssaade Ağalarına vermiş ancak kendi kurduğu vakıflarının idaresini daha önce kurulan Sadr-ı Âli Nezareti'ne bırakmıştı (Güler, 2002, s. 212). 2 Recep 996/28 Mayıs 1588 tarihinde Osmanlı topraklarının tamamında mevcut olan Haremeyn Vakıflarının hasbi nezaretine Darüssaade Ağası Mehmed Ağa'nın tayin edilmesiyle Evkaf-ı Haremeyn Nezareti teşkil edilmiştir (Güler, 2002, s. 213; Güler ve Güneş, 2018, s. 8). Böylece sultanların ve saray kadınlarının kurduğu vakıflarla Darüssaade ağalarının kurmuş oldukları vakıflar bu idare altında toplanmış oldu. Vakıfların çoğalmasıyla iş yoğunluğu vakıf yönetiminde dört farklı birim oluşturulmasını zorunlu hale getirmiş ve Haremeyn müfettişliği, Haremeyn muhasebeciliği, Haremeyn mukataacılığı ve Darüssaade yazıcılığının tesis edilmiştir (Buzpınar and Küçükkaşçı, 1997, s. 154). Haremeyn vakıflarının sorumluluğu 1830 yılına kadar Darüssaade Ağası yönetiminde kalmıştır. 1834 yılında Haremeyn Evkaf Müdürlüğü'ne dönüştürülmüş, 1838'de tamamen Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne bağlanmıştır (Buzpınar ve Küçükkaşçı, 1997, s. 154).

Haremeyn Vakıfları

Arapça şerefli iki harem manasına gelen Haremeyn-i Şerifeyle Mekke ve Medine şehirleri kastedilmiş ancak aynı zamanda Mescid-i Aksâ dolayısıyla Kudüs ve Halil şehri de aynı isimle anılmıştır. İlk dönemler Haremeyn'e dışardan bir yardım söz konusu olmasa da Hz.

Ali zamanında başkentin Kûfe'ye nakledilmesiyle dışardan yardım gerekmiş bu yardımlar Emeviler döneminde devam etmiştir. Abbasiler devrinde daha düzenli hale gelip Nafakatü'l-Haremeyn adıyla bir gider kalemi oluşturulmuştur (Buzpınar ve Küçükaşçı, 1997, s. 153). Haremeyn idari ve yardım alma noktasında Mısır'da kurulan Tolunoğulları, İhşidiler, Fatimiler ve Memlükler döneminde Mısırlı valiler tarafından yönetilmiş ve korunmuştur. Selçuklular devrine Mekke emirinin Sultan Alparslan adına hutbe okunduğunu bildirmesi sonrasında (1069) sultan çeşitli hediyeler göndermiş ve yıllık tahsisat bağlamıştır (Buzpınar ve Küçükaşçı, 1997, s. 153). Bu geleneğin devamı niteliğinde Osmanlı'da ilk Haremeyn vakfını İkinci Murad'ın kurduğu bilinmektedir (Kurşun, 2017, s. 290). II Bayezid zamanından sonra mutad hale gelerek her yıl devam etmiştir (Kurşun, 2017, s. 282). Mısır'ın alınmasından sonra Mekke emiri oğlu vasıtasıyla bu bölgenin anahtarlarını sultana gönderdikten sonra I. Selim elçilik heyetiyle bol miktarda hediye ve iki yüz bin duka altınla birlikte Mekke emiri Şerif Bereket'in emir olarak atandığına dair menşuru göndermiştir. Hediye ve paralar surre emini ile birlikte gönderilen iki kadı aracılığıyla Haremeyn halkına dağıtılmıştır. I. Selim bu tarihten sonra Haremeyn'in hizmetkarı anlamında hâdimü'l-Haremeyni's-şerifeyn unvanını kullanmıştır. (Buzpınar ve Küçükaşçı, 1997, s. 154). I. Selim'in Haremeyn'in yönetimini eskiden olduğu gibi bırakılmasını dışarıdan yönetici atanmamasını istemiş, Mekke ve Medine'nin kendisine bağlılık göstermesinin kendisi için tüm cihan padişahlığından daha değerli olduğunu ifade ederek her cuma ve bayramda hutbede adının okunduğu için ne gerekiyorsa yapılmasını emretmiştir (Kurşun, 2017, s. 286). Bölgenin yönetimiyle birlikte her yıl gerçekleştirilen hac ibadetinin sorumluluğu da Osmanlı yöneticilerinin üzerine geçmiştir. Dolayısıyla bunun bilincinde olan padişahlar birçok özveri ve gayret göstermişlerdir (Faroqhi, 2008, s. 176; Bizbirlik, 2000, s. 37). Fetihden sonra Haremeyn idaresi ve onarımı Osmanlı için önemli bir saygınlık meselesi haline gelmiştir. Osmanlı idaresi Haremeyn ahalisini tüm vergilerden muaf tuttıkları gibi devlet hazinesinden ve ülkenin farklı yerlerinde kurulan Haremeyn vakıflarından yardım göndermiştir. Bu vesileyle hacıların sağlık sorunlarını giderecek hastane, medrese, su ihtiyaçları için sebil, sarnıç, su kuyusu ile yol yapımı ve tamir işleri, çeşitli binaların yapım ve onarımı gibi işlerin görülmesi sağlanmıştır. En önemlisi de hacıların hırsızlık ve yol kesicilere karşı güvenliklerinin sağlanması olmuştur (Buzpınar ve Küçükaşçı, 1997, s. 154). Bu amaçla 1571 yılından sonra hac yolu güvenliği kurumsal bir yapıya dönüştürülmüş cerde ismi verilen süvari birliği oluşturularak bu yol güzergahı güvenli hale getirilmiştir (İpşirli, 1993, s. 392).

Ayrıca Osmanlı sultanları bütün bunları sadece manevi motivasyon ve teşviklerle değil reel politik mülahazalar ve değişen bölgesel dengeler vesilesiyle de coğrafyaya yöneldiği hususunda tarihçiler hemfikirdirler. Haremeyn'in fethiyle bölgenin Portekiz tehdidini ortadan kaldırdığı gibi Kızıl Deniz üzerinden Hint deniz yolu açılmış, Osmanlı sultanları kendilerini İslam Dünyası'nın muhafızı olarak görmeye başlamışlardır (Kurşun, 2017, s. 283). Bu öngörünün gerçekçiliğini I. Süleyman döneminde yaşanan Hint Denizi'nde Portekiz'le mücadeleler de göstermiştir. Dolayısıyla Haremeyn gerek dini gerekse politik anlamda muhafaza edilmesi gereken stratejik bir bölgeydi. Bunun için vakıflar da bu hizmetlere dönük akılcı bir şekilde araç olarak kullanılmıştır. Bu vesileyle vakıfları daha geniş bir perspektifte değerlendirerek sadece dini motivasyon çerçevesinde şekillenmediği, öyle şekillense bile daha farklı amaçlar için kullanılabilirdiği açık ve bu anlamda istifade edilmesi makuldür.

Haremeyn'e Yardım: Surre

Sözlük anlamı altın ve para benzeri değerli eşyaların içine konulduğu kese olan surre terim olarak her sene hac mevsiminde Haremeyn halkına dağıtılmak üzere yollanan para, altın ve diğer değerli eşyaları ifade etmektedir (Buzpınar, 2009, s. 567). İlk surre Emeviler döneminde gönderilmiş Abbasiler 923 yılında surre gönderimini sürekli hale getirmiş ve posta teşkilatı kurmuştur. Fatimiler ve Eyyubiler, Gazneliler, Anadolu Selçukluları, İlhanlılar zamanında da devam etmiştir (Küçükaşçı, 2007, s. 25; Buzpınar ve Küçükaşçı 1997, s. 153).

Osmanlı'da Yıldırım Bayezid seksen bin altın göndermiş Mısır'ın fethinden sonra Mısır'dan gönderilen surre yardımları artık İstanbul'dan gönderilmeye başlanmıştır. I. Süleyman döneminde iki katına çıkarılarak son döneme kadar devam etmiştir (Durak, 2018, s. 24,26). Bu yardımlar surre defterlerine kimlere verileceği ayrıntılı bir şekilde kaydedilmiş olup ilk surre defteri 1600 tarihlidir (Durak 2018, s. 26; Lokmacı ve Köse, 2017, s. 250). 1656 yılında Mekke'ye yollanan surre kaydına göre toplam 228 kişiye yardım ve maaş ödemesi yapılmıştır. Surre alayı Topkapı Saray'ından törenle çıkıp Üsküdar'a geçer ve Üsküdar'dan hareket ederek Haremeyn'e 83 menzilden geçilerek ulaşırdı (Mucan, 2016, s. 95, 102,103). İncelediğimiz muhasebe kaydına göre en çok miktar surre alayı ile gönderildiği görülmektedir (Ek 1). Bu vesileyle gönderilen nakit paralar gerek hac yolu güzergahının güvenliğini sağlayan bedevilerin yaşadığı bölgeyi nakit para girdisi sağlayarak ekonomik canlılık sağlıyor gerekse yıllık fiyatlandırma politikasında belirleyici bir rol üstleniyordu. Aynı zamanda hacıların beraberinde gidip gelen askerî birliğin her yıl Hicaz'a gidip gelmesi de bölge ekonomisine bir hayatiyet katıyordu (Kurşun, 2017, s. 290). Bölgesel imkanlarla geçim darlığı yaşayan halk ve hacılar için hac mevsiminin rahat geçmesine yardımcı olduğu gibi bölgenin imarına da katkı sunuyordu. Bir bakıma sultanlar bir yandan vakıflarla hac ibadetinin yapılmasındaki sıkıntıları gidermiş olurken bir taraftan da İslam dünyasındaki hilafet ve iktidarını sağlamlaştırmış oluyordu (Kurşun, 2017, s. 284).

1803-1804 Yılına Ait Muhasebe Defterine Göre Haremeyn Hazinesi Gider Kalemleri ve Haremeyn'e Tabi Vakıflar

Haremeyn Nezareti'ne bağlı vakıflar daha çok padişahların, valide sultanların, şehzade ve Darüssaade ağaları, vezir, paşa, şeyhülislam ve sadrazamların kurmuş oldukları vakıflardır (Buzpınar ve Küçükaşçı, 1997, s. 154). Bu vakıflar büyüklüklerine ve güçlerine göre Haremeyn'e bağış yapmışlardır. XVII. yüzyılın başında İstanbul, Edirne Bursa, Diyarbakır Kıbrıs gibi kırk yedi farklı şehirde vakıf kurulmuş Haremeyn vakıflarından on yedisi İstanbul'dadır (Bizbirlik, 2000, p. 40). 1804 yılında ise otuzu İstanbul'da, dokuzu Edirne, sekizi Bursa olmak üzere on beş farklı şehirde altmış vakıf kaydı vardır (VGMA.EV.HMH.d-07738 s. 8a-24b.; Ek 1). Bu vakıflar şunlardır:

Atina Voyvodası Ali Ağa Vakfı: Daha önce Atina voyvodası olan ve Arnavut isyancılarına karşı 1778'de Atina surlarını yaptıran (Kiel, 1991, s. 76). Ali Ağa'nın kurduğu bir vakıftır. Muhasebe kaydına göre vakıf idaresi Ayasofya-i kebir vakfı mütevellilerine verilmiş görevlilerin vazife (maaş) ve zeytin yağı masrafı Haremeyn Hazinesi'nce (bundan sonra hazine denilecektir) karşılanmıştır (Ek 1).

Üsküdar Atik Valide Sultan Vakfı: Üsküdar Atik Valide Sultan'ın vakfiyesine göre Ravza-i Mutahhara'da bir hatim okunması için dört yüz sikke filori bağışlamıştır (Lokmacı and Köse, 2017, s. 252).

Ayşe Sultan ve Gazi İbrahim Paşa vakfı: Ayşe Sultan Üçüncü Murad ve Safiye Sultan'ın kızıdır (Şensoy, 2016, s. 125–126; Yağcı ve Akkaya, 2018, s. 8). 1565 öncesi Manisa'da dünyaya geldi ve 1586 yılında gösterişli bir düğünle kardeşi III. Mehmed zamanında sadrazam olan İbrahim Paşa ile evlendi (Şensoy, 2016, s. 129; Yağcı ve Akkaya, 2018, s. 91). Ayşe Sultan İbrahim Paşa'nın ölümüne kadar on beş yıl evli kalmıştır (Şensoy, 2016, s. 130). Ayşe Sultan'ın üç vakfından ilki 1602 tarihine aittir. İstanbul Rumeli ve Kıbrıs'ta birçok işletme ve çiftlik vakfa tahsis etmiştir. Aynı tarihi taşıyan ikinci vakfiyesinde ise Ayşe Sultan öldükten sonra mal varlığının üçte birinin de vakfa teslim edilmesini şart koşturmuştur (Şensoy, 2016, s. 132). Ayşe sultan bıraktığı vasiyetnamesiyle vakıflarının dışında yaşadığı dönemle ilgili önemli bilgiler de bırakmıştır (Yağcı ve Akkaya, 2018, s. 8). Üçüncü evliliğinin ilk yılında 1605 yılının mayıs ayında vefat etti ve Ayasofya'daki kardeşi üçüncü Mehmed'in türbesine defnedildi (Şensoy, 2016, s. 130). Ayşe Sultan vakıf mütevellisi Sefer Ağa vekaletiyle ticari işlere girişmiş Sinop'ta

1 milyon akçeye 24 m uzunluğunda kalyon yaptırmıştır. Yüksek bir ticari düşünce, aktivite ve zenginliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır (Şensoy, 2016, s. 131,132).

Bursa Emir Sultan Vakfı: Selatin ve kuruluş devri vakıflarından olup adına kurulan Emir Sultan Bursa'ya Buhara'dan gelip yerleşmiştir. Vakıf üst düzey yöneticilerin tahsisatıyla zengin kaynaklara sahip olduğu gibi hayırseverlerin desteğini de almıştır. Şeriye sicillerine yansıyan birçok vakfiye kayıtları vardır. İlk vakfiyesi II. Mehmed zamanına aittir (Ateş, 2019, s. 9,10).

Balaban Paşa Vakfı: Balaban Paşa II. Murad'ın vezirlerinden olup mezarı Gazi Mihal Bey Camii haziresindedir (Eyice, 1994, s. 441). Kendi adıyla anılan küçük bir camisi varmış ancak birçok küçük cami ve mescitle birlikte ortadan kaldırılmıştır (Eyice, 1994, s. 436). Muhasebe kaydına göre Balaban Paşa'nın Edirne'deki bu vakfının faal olduğu maaş ve masrafi hazinece karşılandığı görülmektedir.

Beşir Ağa Vakfı: Yaptırdıklarıyla meşhur olan Darussade Ağası Beşir Ağa on yedinci yüzyıl ortalarında doğmuş 1746 yılında vefat etmiş olup mezarı Eyüp'tedir. III. Ahmed ve I. Mahmud döneminde otuz yıla yakın görevde kalmıştır. Babıali'de cami, kütüphane, medrese ve diğer müştemilatıyla bir külliye yaptırmıştır (Özcan, 1992, s. 555). Vakfa ait belgeler yayınlanmıştır (Kayaoğlu, 1986, s. 77–87).

Birgi Kasabası'nda Haremeyn Vakfı: İzmir Ödemiş'te Birgi Kasabası'nda Haremeyn'e tabi vakıf olduğu anlaşılmaktadır.

Üsküdar Cedid Valide Sultan Vakfı: Osmanlı Klasik ve Lale Devri mimarisinin en önemli temsilcisi olan bir külliye olup III. Ahmed'in validesi Gülnuş Emetullah Sultan'ın hayıdır. Müştemilatıyla tam bir vakıf külliye geleneğini yansıtır. Cami inşaatı önce tamamlanıp diğer bölümlere devam edilen külliye 1708-1711 tarihleri arasında 28 ayda tamamlanmıştır (Orman, 2013, s. 433). Valide sultanın hayatı ve hayratı çalışmalara konu olmuştur. (Güler, 2006, s. 35–39).

Bursa Çelebi Sultan Mehmed Yeşil İmaret Vakfı: Yeşil çinilerine izafeten Yeşilcami olarak anılsa da (Yavaş, 2013, s. 492) muhasebe kaydında “Çelebi Sultan Mehmed Han'ın Yeşil İmâret demekle şehîr Bursa'da vâki evkâfi” şeklinde geçmektedir (Ek 1).

Çinili Valide Sultan Üsküdar: Üsküdar'da kare planlı tek kubbeli bir cami etrafında yapılan müştemilatıyla meydana gelen külliye 1640 tarihinde Kösem Sultan tarafından yaptırılmıştır. Bilinen iki vakfiyesine göre Kösem Sultan Haremeyn'de Dersaadet'te, Anadolu ve Rumeli'de birçok hayır eseri inşa ettirmiştir (Erol, 1993, s. 335).

Eğri Bucağında Haremeyn Vakfı: Günümüzde Macaristan'da bulunan Eğri şehri 1596'dan 1687 yılına kadar Osmanlı idaresinde kalmış eyalet merkezliği de yapmıştır. (Dávid, 1994, s. 489) Şehirde Habsburglar'ın eline geçtikten sonra on mabet olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan günümüze sadece on dokuzuncu yüzyılda tamir edilen cami ve Valide Sultan Hamamı kalıntıları ulaşmıştır (Dávid, 1994, s. 490).

Ebu Eyyüb el-Ensari Vakfı: Cami III. Selim tarafından yeniden yaptırılmıştır (Eyice, 1995a, s. 10). 1798 yılında, III. Selim vakfın gelirlerinin yeterli olmadığı için yıkılarak yeniden yapılmasına karar vermiş ve yeni tahsislerle yeni vakıf kurmuştur. Vakfın idaresini de annesi Mihrişâh Sultan vakıflarına dahil etmiştir (VGMA D. no:1412 (Kasa 29), s. 11–13).

Fatıma Sultan ve İbrahim Paşa vakfı: Nevşehirli İbrahim Paşa'nın eşi ve III. Ahmed'in kızı olan Fatıma Sultan Babıali'de yaptırdığı camiden günümüze bir eser kalmamış ancak birçok kez tamirden sonra yirminci yüzyıl başına kadar dergâh kısmı Gümüşhânevî Tekkesi olarak kullanılmıştır (Eyice, 1995b, s. 263; Sakaoglu, 2015, s. 422).

Ferahşâd Sultan Vakfı: İstanbul Koska'da bulunan vakıftır. Necdet Sakaoğlu Ferruḡşâd Hatun başlığı altında kimi kaynaklarda adı Ferahşâd olduğunu yazar. İncelediğimiz muhasebe kaydında da Ferahşâd olarak geçmektedir. II. Bayezid'in eşi ve Kefe sancakbeyi Şehzâde Mehmed'in annesidir. 1521'de Silivri'de de yaptığı hayırları için bir vakıf kurmuştur (Sakaoğlu, 2015, s. 191).

Gazi (Kuyucu) Murad Paşa Vakfı: İstanbul Vezneciler Caddesi üzerinde 1610 yılında yapımı tamamlanmış olan Kuyucu Murad Paşa Külliyesi Vakfıdır (Çobanoğlu, 2002, s. 509).

Gelingiras'da Haremeyn Vakfı: (Amasya) Gelingiras'da bulunan Haremeyn vakıfları olduğu analıılmaktadır.

Gevherhan Sultan Vakfı: Hâce Gevherhan Sultan'ının İstanbul'daki vakfıdır. I. Ahmed ve Kösem sultanın kızlarıdır (TSME.e n.155-83 H.11/10/1105; Sakaoğlu, 2015, s. 321).

Valide Handan Sultan Vakfı: III. Mehmed'in eşi I. Ahmed'in annesi Valide Handan Sultan'ın (Sakaoğlu, 2015, s. 300) İstanbul'daki vakfıdır.

Hanım Sultan Kızılaslak Cami Vakfı: Hanım Sultan Yavuz Selim'in kızı Nisan 1529'da ölen Çoban Mustafa Paşa'nın eşidir. Yavuz ve Kanuni'nin temlik ettikleri çiftlikleri olduğu belirtilmektedir (Sakaoğlu, 2015, s. 210).

Sultan Bayezid Han Vakfı Edirne: Sultan Bayezid Han-ı Veli'nin Edirne'deki vakfı. 1601 tarihli arşiv kaydına göre Haremeyn'e dört yüz sikke göndermekte oldu anlaşılmaktadır (Lokmacı ve Köse, 2017, s. 251).

Edirne'de Haremeyn Vakıfları: Edirne'de bulunan diğer Haremeyn vakıflarının masrafları hazineden karşılanmıştır.

Akşehir Hasan Paşa Vakfı: Konya Akşehir'de Hasan Paşa İmaret Camii Vakfı.

Ebu İshak Kazerûnî Vakfı: Ebu İshak Kâzerûnî'nin Bursa'da bulunan vakfı. İran Kâzerûn şehrinde doğmuş ve yaşamıştır. Kâzerûniyye adıyla anılan tarikatına izafeten kurulmuş bir vakıf olduğu anlaşılmaktadır (Algar, 2002, s. 145).

Mahmud Paşa (velî) Vakfı: Fatih Sultan Mehmed'in uzun süre veziriazamlığını yapmış olan Mahmud Paşa fetihten sonra yaptırmış olduğu hayır eserleri kendi adıyla anılan mahallede günümüze kadar gelmiştir (Tekindağ, 2003, s. 376). İdamı büyük üzüntü yaratmış ve halk tarafından veli olarak anılmıştır (Tekindağ, 2003, s. 377). 1601 yılı kayıtlarına göre Mahmud Paşa Vakfı Haremeyn'e bin bir sikke gönderdiği anlaşılmaktadır (Lokmacı ve Köse, 2017, s. 251).

Darussaade Ağası Mehmed Ağa Vakfı: III. Murad devrinde Darussaade ağalığı ve 1586'da Evkâf-ı Haremeyn Nezareti'nin kurulmasından sonra ilk nezaret görevini de yapmıştır. Mimar Davud Ağa'ya İstanbul Fatih Çarşamba'da Kâtip Muslihuddin Mahallesi'nde 1591 yılında yaptırdığı külliye vakfıdır (Gündüz, 2003, s. 431). 1601'de Haremeyn'e üç yüz otuz sikke gönderdiği anlaşılmaktadır (Lokmacı ve Köse, 2017, s. 252).

Darussaade Ağası el-Hac Mustafa Ağa Vakfı: el-Hac Mustafa Ağa 1605-1620 tarihleri arasında Darussaade ağalığı yapmıştır (Turan, 1999, s. 24). İstanbul'daki vakfın H.1163/1749-50 tarihli vakıf muhasebe defterine göre el-Hac Mustafa Ağa Vakfı'nın 1 milyon 134 bin 184 akçe (1 kuruş= 120 akçe) geliri olduğu 490.980 akçesi vakıf masraflarına 643.200 akçesinin Haremeyn Hazinesi'ne aktarıldığı görülmektedir (D.HMK.d.22131).

Sultan Osman Han Nuruosmaniye Vakfı: I. Mahmud'un başlayıp III. Osman'ın bitirdiği külliye vakfı. Külliye'nin mali tarihi incelenmiştir (Taşkın, 2018, s. 92)

Orhan Gazi Vakfı: Sultan Orhan Gazi'nin birçok yerde vakfı olup burada hangisi olduğu net değildir.

Sarıca Paşa Vakfı: Gelibolu'nun vakıflarla donatılmasında önemli katkısı olan II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed devri devlet adamlarındandır (Emecen, 1996, s. 5).

Sultan Selim Han Vakfı: Edirne'de II. Selim'in Selimiye Camisi Vakfı.

Sofiye Fatıma Sultan Vakfı: Necdet Sakaoğlu Sofu, Sofiye diye ünlüdür diyor ki muhasebe kaydında da Sofiye şeklinde kayıtlıdır. II. Bayezid'le Nigâr Hatun'un kızı Şehzade Korkud'un kız kardeşidir (Sakaoğlu, 2015, s. 195). Kayıtta Fatıma Sultanın İstanbul'da Aşık Paşa (Cami) yakınındaki vakfı şeklinde geçmektedir (Ek 1).

Edirne Sultan II. Bayezid Vakfı: II. Bayezid'in kurmuş olduğu vakıf şehrin ve bölgenin ekonomik hayatında belirleyici bir rol üstlenmiştir. 1601 yılında 86.000 akçe kentsel kaynaklı, 1 milyon 700 bin akçe kırsal kaynaklı gelire sahip olup iki yüzün üzerinde insan çalışmaktaydı (Orbay, 2012, s. 114).

Amasya Sultan Bayezid Han Vakfı: Sultan Bayezid Han-ı Velî'nin Amasya'daki vakfidir. Haremeyn'e gönderilmek üzere her yıl üç yüz sikke tayin edildiği anlaşılmaktadır (Lokmacı ve Köse, 2017, s. 251).

Bursa Yıldırım Sultan Bayezid Han Cami-i Kebir Vakfı: Yıldırım Sultan Bayezid Han'ın Cami-i kebir (Ulucami) vakfidir.

Sultan Mahmud Han Gazi İmareti Vakfı: 1743'te I. Mahmud tarafından günümüzde Soğuk Çeşme Sokakta bulunun Ayasofya Cami bitişiğindeki aşhanedir. Ayasofya İmareti olarak bilinmektedir (Eyice, 1991, s. 212).

Edirne Sultan Murad Han Gazi Darülhadis vakfı.

Edirne Sultan Murad Han Gazi Mevlevihaneleri Vakfı.

Bağdad Fatih Sultan Murad Han Gazi Vakfı. Nerede olduğu net değildir.

Bağdad Fatih Sultan Murad Han Gazi Vakfı.

Bağdad Fatih Sultan Murad Han Gazi'nin Gegbuze Vakfı.

Bursa Sultan II. Murad Han Vakfı.

Çorlu Sultan Selim Han Vakfı.

Tire Sultan Selim Han Vakfı.

Edirne Sultan Süleyman Han Vakfı.

Çorlu Sultan Süleyman Han Vakfı.

Mihrişah Sultan Vakfı: Üçüncü Selim'in annesi Mihrişah Sultan'ın Eyüp'te kendi adına kurmuş olduğu vakıf külliyesidir (Kurt, 2019, s. 232).

Şarabdar Hamza Bey Vakfı: Bayezid Çelebi diye bilinen Şarabdar Hamza Bey'in Edirne'de Kıyık Mahallesi'ndeki vakfı.

Bolayır Şehzade Gazi Süleyman Paşa Vakfı: Bolayır'da Süleyman Paşa'nın Vakfı bölgesel ekonomiyi yansıtan büyük bir vakıftır. Korhan Orbay ve Tevfik Güran tarafından çalışılmıştır (Orbay, 2011, s. 146).

Şehzade Mehmed Vakfı: Şehzade Sultan Mehmed'in İstanbul'da Şehzade Cami olarak da bilinen vakfın 1548 tarihli ilk vakfiyesi Sadi bayram tarafından yayınlanmıştır (Bayram, 2000, s. 1017).

Valide Sultan Vakfı: Valide Sultan'ın İstanbul'da Bahçekapı'sı yakınında Yeni Cami Külliyesi Vakfı olup ayrıca defterde Valide Sultan'ın Galata'daki vakıfları ve kütüphane vakfı da kayıtlardır (Ek 1).

H.1218/1803-1804 Yılı Haremeyn Hazinesi Muhasebesi

Vakıfların denetlediği bütçeleri net olarak ortaya koymak mümkün olmasa da bazı veriler yorum yapmamıza yardımcı olmaktadır. Bu kapsamda 1527-1528 bütçesinin %12'sinin vakıflara harcadığı ifade edilmektedir (Tabakoğlu 1985, s. 51) 1591-1595 yılları arasında Haremeyn vakıf gelirlerinin 5 milyon 396 bin 942 akçe olduğu anlaşılmaktadır (Bizbirlik, 2000, s. 39). Bu gelir 1680'li yıllarda 10 milyon akçeyi aşmıştır (Buzpınar ve Küçükaşçı, 1997, p. 154). Haremeyn Hazinesi'nin genel bütçe içerisinde denetlediği bütçe oranları 1691-1692 yılında %2,8, 1711 yılında %0,6, 1748 yılında %1,15 olarak gerçekleşmiş olduğu ifade edilmektedir (Tabakoğlu, 1985, s. 104). Bu bilgilerden yola çıkarak incelediğimiz dönem çoklu hazineler dönemine denk gelmekte ve genel bütçe verileriyle kıyaslama imkânı vermese de çok uzak olmayan bir zamanda gerçekleşen genel bütçe verileriyle kıyaslamak bir fikir vermektedir. Tablo 1.'de görüldüğü gibi 1803-1804 yılı Haremeyn Hazinesi geliri devreden hariç 1 milyon 221 bin 052 kuruş olarak gerçekleşmiştir. 1785 yılı devletin genel bütçe gelirleri 14,5 milyon giderleri de 17-18 milyon olarak gerçekleşmiş ve o yıl bütçe açığı 2 milyon 555 bin 348,5 kuruş olarak gerçekleşmiştir (Cezar, 1986, s. 92-93). 1786 devlet bütçe geliri 14 milyar 555 milyon 683,5 bin kuruş olarak gerçekleşmiş olduğu görülür (Cezar, 1986, s. 92). 1804 yılına kadar devlet bütçesinin yüzde elli artmış olduğunu varsaysak bile Haremeyn Hazinesi'nin genel bütçe içerisinde denetlediği oranın 1748 yılına göre artış gösterdiği anlaşılıyor. 1800 yılında Miri ve Haremeyn Mukataası gelirlerinin İrad-ı Cedit Hazine gelirinin %22'ye varan bir kısmını oluşturduğu, İrad-ı Cedit Hazinesi'nin yedi aylık gelirinin 7.512.956 kuruş olduğu görülmektedir (Yardımcı ve Ayvaz, 2017, s. 253, 259). Burada da yine Haremeyn Hazinesi'nin İrad-ı Cedit Hazinesi aylık gelirlerinin %10'a yakın bir oranına sahip olduğunu anlaşılmaktadır.

Haremeyn Hazinesi Gelirleri

İncelediğimiz muhasebe defterine göre Haremeyn Hazinesi beş farklı kaynaktan gelir elde etmektedir. Bunlar: Haremeyn mukataa gelirleri, surre yardımı için yapılan tahsisler, farklı vakıf mütevellilerinden teslim alınanlar, Şah Sultan'a tayin edilmiş olup onun ölümünden sonra Haremeyn Hazinesi'ne aktarılan tülbentci esnafından gelen ve son olarak Ayasofya Cami Vakfı'na ait yerlerin vergi gelirleridir. Hazinenin bir yıllık geliri 1 milyon 221 bin 052 kuruştur. Bunun 1 milyon 122 bin 250 kuruşu mukataa geliri olup toplam gelirin %92'sine denk gelmektedir. İkinci sırada surre tahsislerinden 54 bin 771 kuruş tahsil edilmiş bu da gelirlerin sadece %4,5'ini oluşturmuştur. Bu miktar bu yıl Haremeyn'e gönderilen surre parasının ¼'ü bile değildir (Tablo 2). Üçüncü sırada Ayasofya Vakfı gelirlerinden tahsil edilen 30 bin 383 kuruş yıllık gelirin %2,5'ine denk gelmektedir. Bunların ardından tülbentci esnafının aylık 250 kuruştan yıllık 3 bin kuruşun birikmiş borçları dahil 12 bin 750 kuruş gelmektedir. Son gelir kalemi de vakıf mütevellilerinden tahsil edilen yalnız 891 kuruştur. Hazine gelirleri tablosuna bakıldığında gelirlerin düzenli tahsil edilemediği dikkat çekmektedir. Yine de gelirlerin %46,3'ü cari yıl tahakkuk eden, %47,4'ünün bir önceki yılın tahakkuk eden alacaklarından toplam %93,7 oranında tahsilat gerçekleştirildiği görülür. Bu durum vakıflara tahakkuk eden ödemeleri de doğrudan etkilemiştir. Bunu aşağıda izah etmeye çalışacağız.

Tablo 1: Haremeyn hazinesi gelirleri

Ait olduğu yıl	Haremeyn mukataa geliri	Surre tahsisinden tahsil edilen	Sair vakıf mütevellilerinden tahsil edilen.	Dülbentciyân Esnafından alınan	Ayasofya Cacami Vakfı vergi geliri	Toplam
1179	1500					1.500
1184		1500				1.500
1191-1216	23.662,5					23.663

1195-1215	3.243					3.243
1202		1.433				1.433
1205-1215	4.684					4.684
1209-1213	1.561					1.561
1211-1214	8.002					8.002
1213-1215	1.192,5					1.193
1214-1215	2.735	3.052				5.787
1215	969			5.750		6.719
1216	16.574,5	160				16.735
1217	542.904	1.750	478	3.000	30.383	578.515
1218	515.222,5	45.377	413	4.000		565.012
1219		1.500				1.500
Toplam	1.122.250	54.771	891	12.750	30.383	1.221.052

Kaynak: (VGMA.EV.HMH.d-07738 s. 8a-24b.)

Haremeyn Hazinesi Gelir Gider Dengesi ve Bütçe Politikası

Hazine gelirlerinin tahakkuk ettiği yıllara baktığımızda cari yıl ve bir önceki yıla ait tahsilatın %95'ini oluşturduğu görülmektedir. Geriye kalan %5'lik kısmı da önceki yıllardan kalan bakiye tahsilatlarından ibarettir. Bu kısım bize düzenli bir tahsilatın yapılamadığını on beş yirmi yıllık tahakkukların olduğunu göstermektedir. Genel anlamda gelir gider dengesi korunmuş gözükmemekte ve hazinenin durumu iyi durumdadır. Ancak tahsilat zorluklarının bütçe politikasında tedbirli hareket etme noktasında bazı ilkeleri zorunlu kılmıştır. Bunun hazine gelir gider dengesine nasıl yansıdığını karşılıklı kontrol ettiğimizde bazı ilkelere göre hazine yönetiminin tedbirli davrandığını söyleyebiliriz. Zira hazine idaresi vakıfların tahakkuku eden alacaklarını veya bunlara yapılacak ödemeleri tahsil ettiği miktardan daha az tutarak bunu gerçekleştirmiştir; cari yıl gelirlerinin sadece %70'ini vakıflara ödeme olarak gerçekleştirmiştir. Bu durumda tahsilat zorluklarını yansıtan yukardaki gelirler tablosu aynı zamanda bütçe politikasını da doğrudan etkilemekte ve onu yansıtmaktadır. Bir anlamda Hazine idaresi ayağını yorgana göre uzatmaktadır. Başka bir ifadeyle hazine yönetimi tahsilatı ve ödemeleri tahakkuk ettiği yıla göre gerçekleştirip $\frac{1}{4}$ 'e yakın bir tedbir payı bırakarak hazinede belli bir miktarı biriktirmektedir. Biriken bu para aylık giderin beş altı katı olabilmektedir (Grafik 2). Bunu aşağıdaki gelir gider dengesi tablosunda ve ekte verilen grafiklerde görebiliriz (Grafik 1-4). Örneğin önceki yılın (1217) zilhicce ayından devreden bakiye 442 bin 998 kuruş, cari yılın zilhiccesinde devreden bakiye ise 468 bin 981 kuruş olup tedbirin elden bırakılmadan kasadaki oranın yakalandığını söyleyebiliriz. Bir diğer dikkat çeken nokta Tablo 2'de ve Grafik 4'te aylık tahsilat ve gider farklarına bakıldığında ilk bakışta oldukça dengesiz ve karmaşık bir gelir gider tablosu ortaya koymaktadır. Fakat aylık giderlerin kasadaki mevcut oranlarına bakıldığında (Grafik 3) hazine yönetiminin belli bir ilkeyle hareket ettiği görülmektedir. Aylık giderlerin kasa mevcudunun %10'u ile %30'u arasında değiştiği ve ortalama %20 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bunu başka bir şekilde de teyit etmek mümkündür. 1218 yılı zilhiccesinin aybaşı itibariyle kasa mevcudunun %26,41'i diğer yıla devretmiştir. Bu oran bir önceki yıldan devreden miktara yakın olup bu da %28,18 olarak gerçekleşmiştir. Bu durumu daha da somutlaştırdığımızda Haremeyn Hazinesi 1218 yılına mahsuben 565 bin 012 kuruş tahsil etmişken vakıflara aynı yıla mahsuben sadece 399 bin 599,5 kuruş ödeme yapmıştır. Yani %29,28'ini elde tutarak Tablo 2'de ve Grafik 4'te görülen gelir gider dengesizliğine rağmen bir denge sağlayan tedbir miktarını aynı seviyede tuttuğu anlaşılmaktadır. Daha küçük bir hazineyi kontrol eden Haremeyn Hazinesi'nin ya da vakıf hazineleri için geçerli bir bütçe politikası ya da harcama ilkesi olup olmadığını genellemek zor ancak modern dönem bütçe politikalarına benzer bir politika izlendiği bunun için daha uzun dönemli muhasebe kayıtlarının incelenmesi gerektiğini göstermektedir. Netice itibariyle muhasebe verileri kasada para var diyerek vakıfların tahakkuk eden istihkakları ne ise bol keseden ödeme yapılmamış gelirlerin %25 ile %30'u kasada bırakılarak tedbirli davranılmıştır. Mesela mukataaları Haremeyn'ce zapt edilen

Nuruosmaniye Vakfı'nın 1780'lerden sonra bu muhasebeden vakıf adına tahakkuk eden 38 bin kuruşu taksitler şeklinde almaya başlamış ancak taksitler hiç de düzenli ödenmemiştir. Bu muhasebe kaydında ise yıllık 42 bin kuruş ödeme yapıldığı anlaşılmaktadır. Hazine yönetiminin tedbirli bütçe politikasını uygulamakla bu tür ekstra harcamalar olabileceğini göz önünde tuttuğunu göstermektedir (Ek 1; Taşkın 2018, s. 102–103).

Aylık gelir ve giderlere bakıldığında kandillerin olduğu aylarda gelir gider farkları göze çarpmaktadır. Özellikle muharrem ayında ve recep ayında giderlerin, ramazan ayında ise gelirlerin arttığı görülmektedir. İlk ikisinde harcamaların üçüncüsünde ise bağışların veya tahsilatların yoğun olduğu bir ay olduğu söylenebilir. Recep ayında Regaip ve Miraç kandillerinin olması hazineden oldukça yüklü harcamaların gerçekleşmesine neden olmuştur.

Tablo 2: 1803-1804 yılı Haremeyn hazinesi gelir ve gider karşılaştırması

		Aylık Tahsilat	Önceki aydan devir	Aylık genel toplam	Aylık gider	Bir sonraki aya devir	Aylık giderlerin kasadaki mevcuda oranı %	Aylık tahsilat ve gider farkı
1	Muharrem	87.501	442.998	530.499	179.434	351.061	33,8	-91.933
2	Safer	99.523	351.061	450.584	104.252	346.332	23,1	-4.729
3	Rebiülevvel	54.811	346.332	401.143	46.161	354.982	11,5	8.651
4	Rebiülahir	75.714	354.982	430.696	70.732	359.964	16,4	4.982
5	Cemaziyelevvel	72.805	359.964	432.769	54.119	378.650	12,5	18.686
6	Cemaziyelahir	62.290	378.650	440.939	58.590	382.349	13,3	3.700
7	Receb	178.437	382.349	560.781	314.794	245.991	56,1	-136.357
8	Şaban	31.360	245.991	277.351	62.811	214.440	22,6	-31.451
9	Ramazan	270.775	214.540	485.315	133.408	351.907	27,5	137.368
10	Şevval	41.441	351.907	393.348	55.741	337.607	14,2	-14.300
11	Zilka'de	164.249	337.607	501.857	63.749	438.107	12,7	100.500
12	Zilhicce	82.148	438.107	520.255	51.273	468.981	9,9	30.875
	Yıllık toplam	1.221.052			1.195.062		21,1	25.990

Kaynak: (VGMA.EV.HMH.d-07738 s. 8a-24b.)

Giderler

Haremeyn Hazinesi'nden En Çok Ödeme Yapılan Gider Kalemleri

Hazinenin en fazla gideri Mekke Medine, Kudüs ve Şam halkına surre alayı ile gönderilen 245 bin 216,5 kuruş olmuş, hazine giderlerinin %20,52'sini oluşturmuştur. İkinci sırada o dönemde İstanbul'un iki yakasında halka hizmet eden imaretlere 112 bin 265,5 kuruş ödeme yapılmış bu da giderlerin %9,39'una denk gelmiştir. Bu imaretler Avrupa yakasında Şehzade Mehmed, Nuruosmaniye ve Sultan I. Mahmud imaretleri, Üsküdar'da ise Atik Valide ve Cedid Valide imaretleridir (Tablo 2). Diğer üçüncü sıradaki harcama kalemi ise aylık 7 bin 200 kuruştan 86 bin 400 kuruş Valide Sultan ve padişahın baş kadın, ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı kadınları ile hazinedar usta ve hazine vekili izzetli Lala'ya verilen aylıklar olup giderlerin %7,23'ünü oluşturmuştur. Üçüncü en fazla gideri %5,23 oranla Darussaade Ağası maaşı ve yıllık tahsisatı olmuştur. Darussaade Ağası aylık 2 bin 500 kuruş maaşını on iki ay düzenli bir şekilde almıştır (VGMA.EV.HMH.d-07738 s. 8a-24b.). Darussaade ağası dairesine yönetim harcamaları ve daire çalışanlarına ayrıca 27 bin 500 kuruş yapılan harcama ile birlikte bu iki giderin hazine giderlerinin %7,53'ne denk geldiği görülür. Darussaade ağası kâtabi yıllık maaşı olan 26 bin 958,5 kuruş ve kâtabin maiyetinde çalışanlara ödenen yıllık bin kuruş maaşları da kattığımızda Haremeyn Hazinesi yönetim giderlerinin hazine harcamalarının %10'nu bulduğu görülür. Bunlara 1216 yılına mahsuben dairenin kırtasiye ve usta levazımatı için

ödenen 2 bin 119,5 kuruşu kattığımızda ikinci en çok gider kalemi Darussaade ağalığı yönetim giderleri oluşturur (Tablo 2).

Hazineden Ödeme Yapılan Vakıflar ve Buldukları Şehirler

Vakıf giderleri hazinece karşılanan vakıfların buldukları şehirlere göre dağılımına baktığımızda Haremeyn şehirleri Mekke, Medine, Kudüs dışında Şam hariç on beş farklı şehre dağıldıkları görülmektedir. Vakıfların otuzu İstanbul'da dokuzu Edirne, sekizi Bursa, ikisi Gebze'de birer tane de diğer şehirlere dağılmıştır. Muhasebe giderleri vakıfların o dönemdeki faal durumlarını net ancak bütçe boyutlarını net olmayan verilerle ortaya koymaktadır. Fakat bir yıllık süre zarfında yapılan ödemeler vakıfların harcama büyüklükleri hakkında bir fikir vermektedir. Bu noktadan yola çıkarak bir değerlendirme yaptığımızda şu sonuçlara ulaşabiliriz: Buna göre en fazla ödeme Edirne Sultan Bayezid vakfına yapılmıştır. 57 bin 403,5 kuruş ödeme giderlerin %4,80'nini oluşturmaktadır. İkinci büyük vakıf İstanbul Şehzade Mehmed Vakfı olup 43 bin 580 kuruş ödenmiştir. Üçüncü büyük vakıf ise Nuruosmaniye Vakfı olup giderlerin %3,59'u olan 42 bin 873 kuruş ödeme yapılmıştır. Bu tertipte dördüncü büyük vakıf Sultan I. Mahmud'un Ayasofya bitişiğindeki İmaret Vakfı olup 41 bin 906 kuruş ödeme yapılmıştır. Beşinci sırada Üsküdar Atik Valide Sultan Vakfı olmuş 32 bin 168 kuruş ödeme yapılmış bu miktar hazine giderlerinin %2,69'una denk düşmektedir. Bunların ardından Valide Sultan Vakfı için 28 bin 705,5 kuruş, Beşir Ağa Vakfı'na 22 bin 605,5 kuruş ödeme yapılmıştır. Sultan Ahmed Han'ın Topkapı Sarayı içinde yaptırdığı kütüphanenin mukataa faizi olarak 17 bin 508,5 ödenmiştir. Üsküdar Cedid Valide vakfı için 17 bin 271 kuruş ödeme yapılmıştır. Fatıma Sultan ve sadr-ı sâbık İbrahim Paşa'nın İstanbul'da bulunan vakfı için 15 bin 644,5 kuruş, Sultan III. Murad Han Bursa'daki vakfı için 15 bin 444,7 kuruş, Sultan Bayezid Han Veli'nin Amasya'daki vakfı için 14 bin 787 kuruş, Ayasofya Cami bahçesinde bulunan Sultan II. Selim ve Sultan III. Murad ve Sultan III. Mehmed Han'ın türbeleri çalışanların maaş ve masrafı 13 bin 678 kuruş, Ebu Eyyüb el-Ensâri Cami Vakfı masrafları için 13 bin 628,5 kuruş, Emir Sultan'ın Bursa'daki vakfı için 12 bin 591,5 kuruş, Sultan Selim Han'ın Edirne'deki vakfı için 13 bin 399 kuruş, Valide Sultan'ın Galata'daki vakfı için 10 bin 525 kuruş, Çelebi Sultan Mehmed Han'ın Yeşil İmaret diye bilinen Bursa'daki vakfı için 10 bin 253 kuruş ödeme yapılmıştır.

On bin kuruşun altında ödeme yapılan vakıflara baktığımızda Çinili Valide Sultan'ın Üsküdar'daki vakfı için 9 bin 559 kuruş, Sultan Murad Han Gazi'nin Edirne'deki Mevlevihaneleri vakfı için 7 bin 480 kuruş, IV. Murad'ın İstanbul'daki vakfı için 6 bin 338,5 kuruş, Valide Sultan'ın Üsküdar'da Liman İskelesi yakınındaki vakfı için 6 bin kuruş, Darussade Ağası el-hac Mustafa Ağa'nın İstanbul'daki vakfı için 5 bin 37,5 kuruş, Gazi (Çoban) Mustafa Paşa'nın Gebze'deki vakfı için 5 bin 14 kuruş, Atina voyvodası el-hac Ali Ağa'nın, idaresi Ayasofya vakfı mütevellilerine devredilen, vakfına 4 bin 855,5 kuruş, Ayşe Sultan ve Gazi İbrahim Paşa'nın İstanbul'daki vakfına 4 bin 822,5 kuruş, Sarıca Paşa'nın Gelibolu'daki vakfı masrafı için 4 bin 805 kuruş, (Mihrişah) Şah Sultan'ın hazret-i Eyüb Ensârî kasabasındaki vakfı için 4 bin 426 kuruş, Fatıma Sultan binti Sultan (II.) Selim Han'ın İstanbul'daki vakfı için 3 bin 875 kuruş, Sultan Bayezid Han-ı Veli'nin Edirne'deki vakfı için 3 bin 560 kuruş, Şehzâde Gazi Süleyman Paşa'nın Bolayır'daki vakfı için 3 bin 159 kuruş, Yıldırım Sultan Bayezid Han'ın Cami-i kebir (Ulucami) diye bilinen Bursa'daki vakfı için 3 bin 67 kuruş, Darussaade ağası Mehmed Ağa'nın İstanbul'da Çarşamba pazarı yakınındaki vakfı için 2 bin 920,5 kuruş, Sultan Orhan Gazi'nin Bursa'daki vakfı için 2 bin 729,5 kuruş, Mahmud Paşa-yı Veli'nin İstanbul'daki vakfına 2 bin 487 kuruş, Sultan Murad Han Gazi'nin Edirne'deki vakfı için 2 bin 309,5 kuruş, Valide Handân Sultan'ın İstanbul'daki vakfı için 2 bin 261 kuruş, Sultan Süleyman Han'ın Çorlu'daki vakfı için 4 bin 120,5 kuruş, Sultan Selim Han'ın Tire'deki vakfı için 2 bin 82 kuruş, Fatıma Sultan'ın İstanbul'da Sadrazam Sarayı yakınındaki vakfı için bin 944,5 kuruş, Sultan Selim Han'ın Çorlu Kasabası'ndaki vakfı için bin 901, Birgi kasabasındaki Haremeyn vakıfları

için bin 894 kuruş, Hanım Sultan'ın İstanbul'da Kızıılmaslak yakındaki cami vakfı için bin 772 kuruş, Sultan Orhan Gazi'nin Gebze'deki vakfı için bin 713,5 kuruş, Gazi Murâd Paşa'nın İstanbul'da Veznecilerdeki vakfı maaş ve masrafları için bin 500 kuruş, Gelingiras'da Haremeyn'e tabi vakıflar için bin 107 kuruş, Edirne'deki Haremeyn'e tabi bazı vakıflar için 782 kuruş, Ebu İshak Kâzerûni'nin Bursa'daki vakfı için 500 kuruş, Mehmed Paşa'nın Cedid-i İslamlu'daki vakfı için 320 kuruş, Sufiye Fatma Sultan'ın İstanbul'da Aşık Paşa yakınındaki vakfı için 542,5 kuruş, Yerköy'de Haremeyn evkafı için 300 kuruş, Hâce Gevherhan Sultan'ın İstanbul'daki vakfı için 278,5 kuruş, Ferahşâd Sultan'ın İstanbul'da Koska yakınındaki vakfı için 275 kuruş, Hazret-i Mevlânâ'nın Konya'daki vakfının maaş ve masraflarının tamamlanması için 250 kuruş, Bayezid Çelebi diye meşhur Şarabdar Hamza Bey'in Edirne'de Kıyık Mahallesi'ndeki vakıf için 240, Egrî Bucağı'nda Haremeyn evkafı için 138 kuruş, Orhan Gazi vakfı için 137 kuruş, Sultan Süleyman Han'ın Edirne'deki vakfı için 120,5 kuruş, Serây-ı Cedîd-i Âmire'de Kal'a Yeri denilen mahalde yeniden yapılan hamamın külhancılara aylık 10 kuruştan yıllık 120 kuruş, Hasan Paşa'nın Akşehir'deki vakıfları için 110 kuruş, Balaban Paşa'nın Edirne'deki için 93 kuruş ve Bursa'da Haremeyn Vakfı'na tabi bazı yerlerin masrafı için 91,5 kuruş ödeme yapılmıştır.

Haremeyn'e Gönderilen Diğer Paralar, Hac ve Su Yolu Masrafı

Haremeyn şeyhi tarafından yazılan yazıya istinaden 24 bin 750 kuruş gönderilmiştir. Ayrıca hac ibadeti için menzillerde konaklayan hacıların yollarda eşyalarını indirip yüklemeleri, saklamaları, atlarını değiştirmeleri için yapılmış konak yeri bârhânelerin durumunun iyileştirilmesi ve suculara (ser-sâka-yı evvel ve sâni) 16 bin 250 kuruş gibi önemli bir miktar gönderilmiştir. Ayrıca Ayn-i irfân denilen suyolları tamirâtı için Mekke şerifinin yazısına istinaden 3 bin kuruş gönderilmiştir. Bunun dışında 1219 senesine mahsuben Mekke-i Mükerrreme kadısı Kütahiyevî Ömer Efendi'ye tahsis edilmiş olan Cidde mahsulünden başka hazine tarafından hacı adaylarına güvenli bir yolculuk yaptırmakla görevli hac yolu maiyeti için 6 bin 575 kuruş ödeme yapılmıştır. Ek olarak her yıl Şâm-ı şerifdeki Süleymâniye ve Selimiye vakıflarından Ravza-i mutahhara'ya gönderilen zeytin yağı fazla masrafı için 6 bin 417,5 kuruş gönderilmiştir.

İkram ve İktidar Bağlamında Değişik Zamanlarda Verilen Hediye ve İkramlar

Sultan ve beylerin maiyetini ve halkını doyurup beslediği geleneği Osmanlı padişahları değişik zamanlarda yaptığı harcamalarla devam ettirmişlerdir. H. 1218/1803-04 yılı mevlid kandilinde Sultan Ahmed Cami'nde Darussade ağasının organize ettiği padişah hediyeleri toplamı 8 bin 891 kuruş tutmuştur. Yine aynı sene ramazan ortasında padişah huzurunda gerçekleştirilen bir toplantıda yapılan ikramlara 4 bin 525 kuruş harcanmıştır. Bu tarihten önce H.1216/1801-1802 yılında bir yıl içerisinde Nuruosmaniye, Eyüp, Kalenderhane, Bahçekapısı'ndaki Valide Sultan (Yeni) Camii, Abbas Ağa, Mahmud Paşa ve Sultan Mahmud Han Gazi vakıflarından Beyoğlu'nda Taksim'de Cuma ve diğer günlerde padişah ziyareti şartları gereğince Haremeyn Hazinesi'nden çeşitli hediye ve ikramlar için 2 bin 946 kuruş harcanmıştır. Bu harcamalar padişahın halk nezdinde meşruiyetini sağlamlaştırmakla padişahın koruyucu kanatlarının altında halka güven hissi vermektedir.

Devlet-i Ebed-Müddet'in Devamlılığı İçin Yapılan Dualar ve Harcamalar

Dua İslam literatüründe yaratmanın büyüklüğünü ve kulun acizliğini itiraf etmesini, sevgiyle ve tazimle yardım istemesi anlamına gelir (Cilacı, 1994, s. 529). İnsan duayla halini Allah'a arz eder ve ona olan saygı ve ümit hisleri kendisinden daha üstün olana ihtiyacını ifade eder. Dua bir taraftan kendi gereksinim ve noksanlıkların telafisi diğer yandan daha iyiye ulaşmak isteğiyle yaratıcıyla bir diyalogdur (Cilacı, 1994, s. 529). Tasavvuf literatüründe halkın duası söz, zahitlerinki davranış, ariflerinki hal iledir denir (Uludağ, 1994, s. 535). Bu literatüre

hâkim olan Osmanlı sultanları da dua ehline hep yakın olmuş, dua edilmesine vesile yaratıp desteklemiş her fırsatta ayin ve kutlama gecelerinde ikram ve harcamalar gerçekleştirmişlerdir. 1218/1803-04 yılı muharrem ayında padişahın İstanbul'da bulunan tüm tekke zaviyelerde bulunan şeyh, tarikat ehli ve dervişlerin Devlet-i Ebed-Müddet'in ömrünün devamı için 2 bin 530 kuruş bayramlık hediye vermiştir. Muhasebe kaydında niyet ince bir üslup ve kavramla ifade edilmiştir; *Astâne-i âliyye* ile payitahtı büyük bir dergâha kinaye, *sevâd-ı saltanat-ı seniyye* ile de aslında tüm ülke çapında özelde payitahttaki tüm tekke ve zaviyelerdeki dua ehlinden dua beklentisi şu şekilde ifade edilmiştir:

Muharremül-haram-ı atıyye-i hümâyûn olmak üzere Astâne-i âliyye ve sevâd-ı saltanat-ı seniyye'de vâki' cem'-i tekiyye ve zâviyelerde sâkin meşâyih-i tarikat-ı âliyye ve fukarâ-yı dervişâna devâm-ı ömr-i devlet-i ebed-müddet için 'idiyye-i mahsûs zımnında ber-mu'tâd-ı kadîm defter...şeklinde devam etmektedir.

Ayrıca yine İstanbul'da Ayasofya Cami ve diğer mescitlerde okunan enâm suresini okuyup padişahın ömrünün devamı için dua hizmetinde olanlara bin 809 kuruş harcanmıştır. Bunun dışında şaban ortasında fakirlere yardım ve bazı cami ve mescitlere aydınlatma için 2 bin 10 kuruş yardım yapılmıştır.

Sonuç

Tüm bu veriler Haremeyn Vakıflarının yüzyıllarca sürdürmüş olduğu sosyal, ekonomik, dini hayatın düzenlenmesi ve hatta siyasi iktidarın sağlanması rolünü devam ettirdiğini ve XIX. yüzyıl başında hala önemli bir ekonomik güç olduğunu göstermiştir. Haremeyn'e gönderilen surre yardımlarının o kalem için ayrılanlardan çok daha fazla olması yüzyıllardır bölge halkına gönderilen bu yardımların sadece dini motivasyonla değil bölgedeki değişen dengeler çerçevesinde yine önemli boyutlara ulaştığı anlaşılmaktadır. Fransa'nın Mısır'ı işgaliyle gelişen olayların bölgeye olan hassasiyeti daha da artırmış olabileceği yüzyıllardır emperyalist güçlere karşı bölgede iktidarın güçlü tutulması düşüncesinin de payı olduğu değerlendirilmiştir. Ayrıca Haremeyn Hazinesi'nden yapılan ödemeler bağlamında vakıfların faaliyet durumları ve buna bağlı olarak büyüklükleri bakımından kıyaslama imkânı elde edilmiştir. Buna göre Edirne'de II. Bayezid Vakfı'nın ilk sırada olmak üzere İstanbul'da Şehzade Mehmed ve Nuruosmaniye Vakıflarının ilk sırada yer aldıkları görülmektedir. Bunların ardından yine I. Mahmud'un yaptırdığı Ayasofya İmaret ve Üsküdar'da Atik Vâlîde Sultan Vakfı gelmektedir. Bu vakıfların en önemli özellikleri imaretlerinden her gün ihtiyaç sahiplerine sıcak yemek ve ekmek dağıtılmasıydı. Bu çalışma vesilesiyle 1800'lerin başında sahada hangi vakıfların etkin rol oynadığı görülmüş ve İstanbul'un sosyal tarihine bir katkı sunulmuştur. Ayrıca Haremeyn'e tabi vakıfların ekonomisi başta olmak üzere yapılan çalışmalarda bu tür kaynaklardan veri toplamanın imkânsız olmasa da zor olması yanında Haremeyn Muhasebesi kayıtlarının müstakil inceleme konusu yapılarak daha geniş çerçevede önemli bilgilere ulaşılabileceği görülmüştür. Bir diğer husus imaretlerin ihtiyacı olan unun Haremeyn Hazinesi aracılığıyla tekelden alınıp imaretlere dağıtıldığı anlaşılmaktadır. Son olarak incelediğimiz dönemde Haremeyn Hazinesi'nin gelir fazlası vererek ekonomik durumunun iyi olduğu görülmüştür. Gelirlerinin azalmasına rağmen İstanbul'un içtimai hayatında önemli rolleri olan büyük vakıfların ayakta kalması da bu Hazine sayesinde mümkün olmuştur. Ayrıca gelir gider dengesinde Hazine yönetiminin izlediği belli bir bütçe politikasının da etkisi olduğu; gelir ve giderlerin tahakkuk ettiği yıla göre kaydedildiği ve vakıflara ödemelerde giderlerin gelirlere oranı %30'u geçmeyecek şekilde hareket edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Elbette daha fazla ve genel sonuçlara ulaşmak uzun vadeli Haremeyn Muhasebesi verilerinin incelenmesiyle mümkün olacaktır.

Kaynakça

Arşiv kaynakları

Osmanlı Arşivi Haremeyn Mukataası kalemi defterleri: OA.D.HMK.d.22131
 Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi: VGMA.EV.HMH.d-07738 s. 8a-24b.
 VGMA D. no:1412 (Kasa 29).: Sultan Selim-i Sâlis İbn-i Sultan Mustafa-i Sâlis (Vakfiye).
 Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi: TSME.e Dosya:155 Gömlek: 83 (H.11/10/1105)

Basılı kaynaklar

- Algar, H., (2002): Kâzerûnî. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 25, 145-146.
- Akgündüz, A., (1996): *İslam hukukunda ve Osmanlı tatbikatında vakıf müessesesi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Akyıldız, Y.; Abay, A.R., (2017): Vakıf müessesesinin gelişimi ve mahiyeti tarihsel bir değerlendirme. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7 (15), s. 141–157. DOI: 10.17828/yalovasosbil.372776.
- Arslanboğa, K. (2018): Osmanlı Devleti'nde vakıf yönetiminde tevliyet: İstanbul örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi* 16 (32), s. 551–558. Available online at <https://dergipark.org.tr/tr/pub/comuybd/issue/40668/439322>.
- Ateş, N., (2019): Bursa Emir Sultan Külliyesi vakıfları (kuruluşundan xvii. yüzyıl sonuna kadar). *Vakıflar Dergisi* (52), s. 9–27. DOI: 10.16971/vakiflar.668168.
- Barlak, H., (2019): Sultan II. Abdülhamid'in Haremeyn hassasiyeti. *Avrasya Uluslararası Araştırmaları Dergisi* 7 (17), s. 128–150. Available online at <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/759508>, checked on 10/28/2020.
- Bayram, S., (2000): Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mehmed'in, Şehzade Külliyesi Vakfiyesi ve Türk sanatındaki yeri. *Milletlerarası XII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 12-17 Eylül 1994*, s. 1017–1039.
- Bizbirlik, A., (2000). Hicri 1003 (1595) tarihli defterin ışığında bazı Osmanlı vilayetlerindeki haremeyn vakıfları. *Osmanlı Araştırmaları* 20 (20). Available online at <https://dergipark.org.tr/tr/pub/oa/issue/10958/130992>.
- Buluş, A., (2009). Sivil toplum kuruluşlarına tarihsel bir örnek: Osmanlı vakıfları. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 8 (16), s. 20–36. Available online at <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susead/issue/28423/302678>.
- Buzpınar, Ş. T.; Küçükbaşçı, M. S., (1997). Haremeyn, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (16), s. 153–157.
- Buzpınar, Ş. T., (2009). Surre. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 37, s. 567–569.
- Cezar, Y., (1986). *Osmanlı maliyesinde bunalım ve değişim dönemi: XVIII. yy'dan Tanzimat'a mali tarih*. İstanbul: Alan Yayınları.
- Cilacı, O., (1994). Dua. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 9, s. 529–530.
- Çizakça, M., (2019). İktisat Tarihi Açısından Vakıflar. *Vakıflar Dergisi*, s. 73–84. DOI: 10.16971/vakiflar.586069.
- Çobanoğlu, A. V., (2002). Kuyucu Murad Paşa Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 26, s. 509–510.
- Dávid, D., (1994). Eğri. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 10, s. 489–491.
- Doğan, M. S., (2011). Vakıf Medeniyetimize Sosyal Siyaset ve Sosyoloji Açısından Bir Yaklaşım. *Sosyoloji Konferansları* (34), s. 9–28. Available online at <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusoskon/issue/9518/118915>.
- Durak, A., (2018). Osmanlı Devleti'nde Surre-i Hümayun Geleneği “18 Ekim 1656 Tarihli Mekke'ye Gönderilen Defter Örneği”. *KÜLLİYAT Osmanlı Araştırmaları Dergisi* (4), s. 24–34. Available online at <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kulliyat/issue/36872/420660>.
- Emecen, F., (1996). Gelibolu. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 14, s. 1–6.

- Erol, G., (1993). Çinili Cami Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 8, s. 335–337.
- Eyice, S., (1991). Aysofya. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 4, s.212.
- Eyice, S., (1995a). Eyüp Sultan Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 12, s. 9–12.
- Eyice, S., (1995b). Fatma Sultan camii. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 12, s. 262–264.
- Eyice, S., (1994). Edirne. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 10, s. 431–442.
- Faroqhi, S., (2008). *Hacılar ve Sultanlar: (1517–1638)*. With assistance of Gül Çağalı Güven (çeviren). 2nd ed. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Genç, M., (2014), Klâsik Osmanlı Sosyal-İktisadî Sistemi ve Vakıflar. *Vakıflar Dergisi* (42), s. 9–18.
- Güler, M., (2002). Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları (xvi. -xvii. yüzyıllar). İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Tatar Yayınları.
- Güler, M., (2006). *Gülnûş Vâlide Sultan'ın hayatı ve hayrâtı*. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.
- Güler, M.; Güneş, H. H., (2018). أوقاف الحرمين في أواخر القرن العاشر الهجري في الأناضول والبلقان. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1 (1), s. 8–19. Available online at <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akid/issue/41820/478207>.
- Gündüz, F., (2003). Mehmed Ağa Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 28, s. 431–432.
- Güran, T ., (2011). İstanbul'un İaşesinde Devletin Rolü (1793-1839) . İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası , 44 (1-4) , . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uiifm/issue/834/9155>
- İpşirli, M., (1993). Cerde. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 7, s. 392–393.
- İpşirli, M., (2005). İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri, 1009/1600 Târihli, İstanbul'un 550. Fetih Yılı için. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3 (5), s. 823–828.
- Kayaoğlu, İ., (1986). Beşir Ağa vakfi. *Belgeler* 11 (15), s. 77–87.
- Kiel, M., (1991). Atina. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 4, s. 74–76.
- Köksal, A., (2014). II. Meşrutiyet dönemi'nde vakıfların yeniden organizasyonuna dair iki eser: İsmail Sıdkı'nın "Hatırat"ı ve Hamadezade Halil Hamdi Paşa'nın layihası. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 33 (56), s. 343–386. Available online at <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tariharaştırmaları/issue/47746/603087>.
- Kurşun, Z., (2017). Hac ve İktidar: Haremeyn'de Erken Dönem Osmanlı İmar Faaliyetleri. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* (9),s.281. DOI: 10.16947/fsmia.323379.
- Kurt, Y., (2019). Mihrişah Valide Sultan Vakfı. *Vakıflar Dergisi* (52), s. 225–227. DOI: 10.16971/vakiflar.668576.
- Küçükaşçı, M. S., (2007). Abbasiler'den Osmanlılar'a Mekke-Medine tarihi. 1. baskı. İstanbul: Yeditepe Yayınevi (İnceleme-araştırma dizisi, 39).
- Lokmacı, S.; Köse, M., (2017). 34 AE tarih 936 arşiv numaralı surre-i hümayun masraf defterinin değerlendirmesi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10 (2), s. 249–258. Available online at <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erzisosbil/issue/32860/367433>.
- Mucan, A. P., (2016). Seyyid İbrahim Hanif'in "Menazilü'l- Haremeyn'i". *İSTEM* (26),s. 95–104. Available online at <https://dergipark.org.tr/tr/pub/istem/issue/26553/279629>.
- Orbay, K., (2012). Edirne II. Bayezid Vakfı'nın mali tarihi (1597-1640). *GAMER I* (1), s. 113–141.
- Orbay, K., (2011). Gazi Süleyman Paşa Vakfı'nın mali tarihi ve 17. yüzyılda Trakya tarımsal ekonomisi. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 30 (49), s. 145–182. Available online at <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tariharaştırmaları/issue/47753/603196>.

- Orman, T. S. (2013): Yeni Valide Sultan Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 43, s. 433–435.
- Özcan, A. (1992): Beşir Ağa, Hacı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 5, s. 555.
- Öztürk, N. (1993): Tarihte ve Bugün Vakıflar Eliyle Aileye Götürülen Hizmetler. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 3 (3). DOI: 10.21560/spcd.79149.
- Öztürk, N., (1995). *Türk yenileşme tarihi çerçevesinde vakıf müessesesi*. 1. baskı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı (İlmi eserler serisi, 34).
- Sakaoğlu, N., (2015). *Bu mülkün kadın sultanları*. İstanbul: Alfa Basım Yayın.
- Saylam, A. İ., (2017). Vakfiyeler ışığında Anadolu beylikleri dönemi vakıflarında yemek kültürü ve sosyal yardımlaşma ile ilgili örnekler. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 1 (1), s. 57–70. Available online at <https://dergipark.org.tr/tr/pub/utad/issue/33657/369520>.
- Şensoy, F. (2016): The philanthropies of the sultan's daughter ayşe sultan from the beginning of the 17th century, and her waqf's accounting records. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi* (11), s. 125–168.
- Tabakoğlu, A., (1985). *Gerileme dönemine girerken Osmanlı maliyesi*. I. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Taşkın, O., (2018). Nuruosmaniye külliyesinin mali ve sosyal yönü. *Vakıf Restorasyon Yıllığı* (17), s. 90–107.
- Tekindağ, Ş., (2003). Mahmud Paşa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 27, s. 376–378.
- Turan, A. N., (1999). Mahremiyetin muhafızları darüssade ağaları. *Osmanlı Araştırmaları* (19), s. 123–148.
- Uludağ, S., (1994). Tasavvufta dua anlayışı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 9, s. 535–536.
- Uzunçarşılı, İ. H., (1941). Gazi Orhan Bey vakfiyesi. *Belleten* 5, s. 277–288.
- Yağcı, Z. G.; Akkaya, M., (2018). III. Murad ve Safiye Sultan'ın kızları Ayşe Sultan. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Yediyıldız, B., (2012). Vakıf. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 42, s. 479–486.
- Yağcı, M., E.; Ayvaz, E., (2017). Osmanlı mali sisteminde irâd-ı cedid hazinesi ve muhasebe kayıtları (1799-1800). *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* busbed.bingol.edu.tr., Yıl: 7 • Cilt: 7 • Sayı: İktisat Özel Sayısı • Güz/Autumn 2017.
- Yavaş, D., (2013). Yeşilcami Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 43, s. 492–495.
- Yüksel, H., (2007). Anadolu beyliklerinde vakıflar. *Vakıflar Dergisi* 30, s. 35–50.

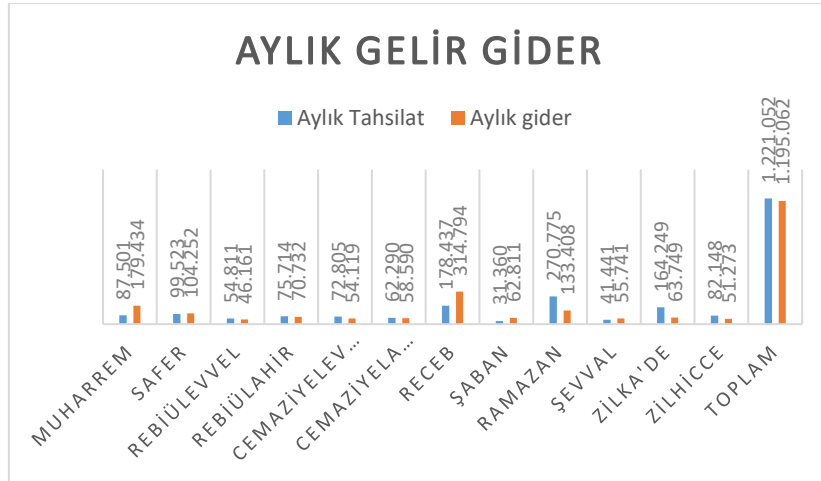
Ek 1: 1218 Yılı Haremeyn Hazinesi'nden yapılan harcamalar

1	Sene-i mezbûr Mekke-i mükerreme ve Medine-i münevvere ve Kudüs ve Şam ahâlilerine ber-mu'tâd ihrâc olunan surre-i hümâyûn ve in'âm-ı fukarâ ve eimme-i hutabâ ve mesârif-i sâiresine ber-müceb sene-i sâbık cânib-i hazine-i Haremeynden virilüb bâ-suret masraf kaydolan	245.216,5
2	1217 senesine mahsûben İstanbul'da vâkî Sultan Mahmud Han ve Sultan Osman Han ve Şehzade Sultan Mehmed ve Üsküdar'da Atik Valide Sultan ve Cedid Valide Sultan İmaret-i âmirelerine verilen dakîk behâsı irâd-ı cedîd-i Hümâyûn hazinesi tarafından zabt olunan mukataatı mallarından ber-müceb-i şurût verilen...	112.265,5
3	Devletlü Valide Sultan, ismetli baş kadın, ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı kadın hezretlerine ve izzetli Hazinedâr usta ve hazine vekili izzetli Lala'ya cânib-i Haremeynden verilen aylıkları	86.400,0
4	Darussaade Ağası hazretlerinin tayin buyrulan şehriye ve senevierlerinden mâ'dâ haz-ı (!) kadîm bedeli olmak üzere beher sene Haremeyn-i Şerifeyn hazinesinden muayyene buyrulan altmış bin guruş sene-i sâbıkı mücebince taraflarına verilen	62.500,0
5	Sultan Bâyezid Han-ı Velî'nin Edirne'de vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün... verilen	57.403,5
6	Şehzade Sultan Mehmed'in İstanbulda vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün... verilen	43.580,0
7	Sultan Osman Han'ın İstanbul'da Nuruosmaniye camii dimekle şehîr evkâfı...masrafı için verilen	42.873,0
8	Sultan Mahmud Han Gâzi'nin İstanbul'da Ayasofya-yi kebîr ittisâlinde kâin imâretleri evkâfının vezâyif ve mesârifçün... verilen	41.906,0
9	Atik Vâlide Sultan'ın Üsküdar'da vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün ...alelhesab verilen	32.168,0
10	Valide Sultan'ın vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün... verilen	28.705,5
11	Saadetlü Darussaade Ağası hazretlerinin maaş ve daireleri masrafı için verilen	27.500,0
12	Darussaade ağası kâtibi efendi senevi maaşına mahsuben.... verilen	26.958,5
13	İşbu sene-i mübârekede Medine-i Münevverede şeyhül'- Haremü'n-nebevî Ağası tarafından bâ-tahrîrât tevârüd iden Necabülham Ali ve Şeyh Ahmed ve Şeyh Ali'ye ber-müceb hatt-ı hümâyûn cânib-i hazineden virilüb bâ-suret masraf kayd olan...	24.750,0
14	Beşir Ağa'nın İstanbul'da vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün.. verilen	22.605,5
15	Veled-i mecd-i hazret-i cihândâri cennetmekân Sultan Ahmed Han Gazi'nin serây-ı cedîd-i âmire derûnunda kâin kütüphâne-i celîleleri evkâfının mukâtaatı fâizi ile muhasebesi vergisi beher sene tarâf-ı mülûkânelerine teslim-i mutâd olmağla 1216 senesi hesabı ru'yet olundukta şerefsudûr iden hatt-ı hümâyûn mücebince mukâtaatı fâizi olmak üzere bâ-suret-i hâzine-i Haremeyn'e masrâf kayd olan	17.508,5
16	Cedid Valide Sultan'ın Üsküdar'da Balaban İskelesi kurbunda vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün.. verilen	17.271,0
17	Hazret-i şehriyârî izzetlü Lala hazretlerinin daireleri avn ü masraflarıçün cânib-i Haremeynden muayyene buyrulub... aylığı olmak üzere taraflarına verilip...	17.140,0
18	Tarîk-i hac siyâkında mühimmât ve hac-ı râh ve tahfif-i barhâne için ser-medâr olmak üzere mu'tâd-ı kadîm ma'a zam-ı ser-sâka-i evvel ve sâni olanlara ber-müceb-i hatt-ı hümâyûn Haremeyn mukâtaatı fâizinden beher sene muayyene buyrulub sene-i sâbıkı üzere taraflarına virilüb bâ-suret masraf kaydolan	16.250,0
19	Fatıma Sultan ve sadr-ı sâbık İbrahim Paşa'nın İstanbul'da vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün.. verilen	15.644,5
20	Sultan Murad Han Sâlis'in Bursa'da vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün... verilen	15.444,7
21	Sultan Bayezid Han Veli'nin Amasya'da vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün... verilen	14.787,0
22	Sultan Selim Han ve Sultan Murad han ve Sultan Mehmed Han'ın İstanbul'da Ayasofya'yı kebîr camii kurbunda türbeleri evkâfının vezâyif ve mesârifçün... verilen	13.678,0
23	Ebu Eyyüb el-Ensâri cami evkâfının vezâyif ve mesârifçün verilen	13.628,5
24	Emir Sultan ks.Bursa'da vâkî evkâfının mesârifçün verilen	12.591,5
25	Sultan Selim Han Edirne'de vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün... verilen	13.399,0
26	Valide Sultan'ın Galata'da vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün... verilen	10.525,0
27	Çelebi Sultan Mehmed Han'ın Yeşil İmâret dimekle şehîr Bursa'da vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün.. verilen	10.253,0

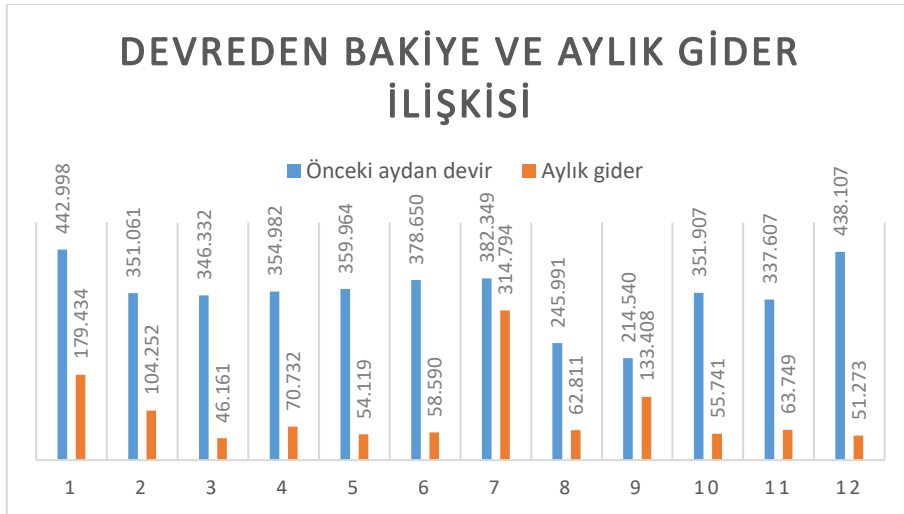
28	Çinili Valide Sultan'ın Üsküdar'da vâkî camii evkâfının vezâyif ve mesârifçün ... virilen	9.559,0
29	Sene-i mezkûr rebülevvelinde Sultan Ahmed Han Cami'inde mevlid-i nebevî kıra'eti esnasında Darussaade ağası tarafından ber-mu'tad sarf olunub sene-i sabıkı mücebince atıyye-i mülükânelerine ....Haremeyn Hazinesi'nden verilüb...	8.891,0
30	Sultan Murad Han Gazi'nin Edirne'de vâkî mevlevihaneleri evkâfının vezâyif ve mesârifçün... verilen	7.480,0
31	1219 senesine mahsûben Mekke-i Mükerrreme kadısı Kütahiyevî Ömer Efendiye gayri ez-mahsûl Cidde-i mamure beher sene canib-i hazineden maiyyet-i hac-ı râhî sene-i sâbıkı mucebince tarafına virilüb bâ-suret masraf kaydolan	6.575,0
32	Şâm-ı şerifde vâkî Süleymâniye ve Selimiye vakıflarının mâl-ı irsâliyesinden ğayr-ı ez-mahsûbât-ı kâdim Ravza-i mutahhara'ya irsâl olunan revġan-ı zeytin ziyâde bâhasıçün ber-müceb hatt-ı hümâyûn...masraf kaydolan	6.417,5
33	Fatih-i Bağdad Sultan Murad Han Gazi'nin İstanbul'da vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün... verilen	6.338,5
34	Valide Sultan'ın Üsküdar'da Liman İskelesi kurbunde vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün... verilen	6.000,0
35	Sâbıkâ Darussaade Ağası el-hâc Mustafa Ağa'nın İstanbul'da vâkî evkâfı...masrafi için verilen	5.037,5
36	Gazi Mustafa Mustafa Paşa'nın Gegbuze'de vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün.. verilen	5.014,0
37	Sâbıkâ Atina voyvodası el-hâc Ali Ağa'nın vakf-ı idâresi Ayasofya-yı Kebîr vakfi mütevellilerine bâ-emr-i irâde ihâle buyrulmaġla ber-müceb vakfına müretteb olan vezâyif ve revġan-ı zeyt behâsiçün... masraf kaydolan	4.855,5
38	Ayşe Sultan ve Gazi İbrahim Paşa'nın İstanbul'da vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün.. verilen	4.822,5
39	Sarıca Paşa'nın Gelibolu'da vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün... verilen	4.805,0
40	1218 senesinde nısf-ı ramâzan-ı şerifde huzûr-ı şehriyârîde ihrâç olunan mâ-i saffe-i ... kâffe-i levâzımatı masârifâtına bâ-sûret virilen	4.525,0
41	Şah Sultan'ın hazret-i Eyüb Ensâri kasabasında vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün... verilen	4.426,0
42	Fatıma Sultan binti Sultan Selim Han'nın İstanbul'da vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün..virilen	3.875,0
43	Sultan Bayezid Han-ı Velî'nin Edirne'de vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün.. verilen	3.560,0
44	Şehzâde Gazi Süleyman Paşa'nın Kasaba-yı Bolayır'da vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün... verilen	3.159,0
45	Yıldırım Sultan Bâyezid Han'ın Cami-i kebir dimekle şehîr Bursa'da vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün.. verilen	3.067,0
46	Yıldırım Sultan Bâyezid Han'ın câmi-i kebir dimekle şehîr Bursa'da vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün... verilen	3.067,0
47	İşbu sene-i mübâreke'de 'ayn-ı irfân suyolları tâmirâtına sarfçün hâla şerif-i Mekke-i mükerrreme hazretleri tarafından bâ-tahrîrât istid'a itmeġin sene-i sâbıkı bâ-takrîr-i arz olundukda şeref-sudûr iden hatt-ı hümâyûn mücebince cânib-i hâzine-i Haremeyn'den verilüb bâ-sûret masrâf kayd olan	3.000,0
48	1216 senesi martı ibtidasından şubatı gayetine gelince bir sene zarfında Nururosmâniye ve Hazret-i Ebû Eyyüb Ensâri ve Kalenderhâne be Bahçekapısı kurbunda Valide Sultan ve Abbas Ağa ve Mahmud Paşa-yı Velî ve Sultan Mahmud Han Gazi vakfından Begoġlunda Taksim nâm malhe yevm-i cumâ ve eyyâm-ı sâirede teşrif-i hümâyûn ve vukuiyyet ber muceb-i hatt-ı hümâyûn verilen nizâm-ı müstahsene şuruti mucebinde Haremeyn Hazinesi'nden müretteb olub verilen inâmât şukûfe ve meyve bahâsı defer-i müfredâtıyla atebe-i mülükânelerine arz olunub şerefsudur iden hatt-ı hümâyûn mücebince Haremeyn Hazinesi'nden verilen basuret masraf kaydolan	2.946,0
49	Sâbıkâ Darussaade ağası Mehmed Ağa'nın İstanbul'da Çarşamba pazarı kurbunde vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün... verilen	2.920,5
50	Sultan Orhan Gazi'nin Bursa'da vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün... verilen	2.729,5

51	1218 senesi Muharremü'l-haram atıyye-i hümayun olmak üzere Astâne-i aliyye ve sevâd-ı saltanat-ı seniyyede vâkî cem' tekiyye ve zâviyelerde sâkin meşâyih-i tarikat-ı âliyye ve fukarâ-yı dervîşâna devâm-ı ömr-i devlet-i ebed-müddet için 'idiyye-i mahsûs zımında ber-mu'tâd-ı kadîm defter....	2.530,0
52	Mahmud Paşa'yı Veli'nin İstanbul'da vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün.. verilen	2.487,0
53	Sultan Murad Han Gazi'nin Edirne'de vâkî darü'l-hadisinin evkâfının vezâyif ve mesârifçün... verilen	2.309,5
54	Valide Handân Sultan'ın İstanbul'da vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün.. Verilen	2.261,0
55	Sultan Süleyman Han Çorlu'da vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün... verilen	4.120,5
56	1216 senesi muharremi guresinden sene-i mezkûr gâyetine gelince bir sene derûnunda Haremeyn Hazinesi mesârifi ve levâzimât-ı usta ve kîse ve meşîn-i kîse ve defâter ve tâmirât-ı dâire-i sâbıkı üzere verilüb masraf kaydolan	2.119,5
57	Sultan Selim Han'ın Tire kasabasında vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün... verilen	2.082,0
58	Sene-i mezbûr nısf-ı şa'bânda fukarâ-i müstehakkîne tevzi' olunan kıyma! behâ ile cevâmî' ve mesâcid-i şeriflerine şem' behâlarıçün... verilen	2.010,5
59	Fatıma Sultan'nın İstanbul'da serây-ı sadr-ı âli nezdinde vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün.. verilen	1.944,5
60	Birgi kasabasında vâkî Haremeyni's-şerifeyn evkâfının vezâyif ve mesârifçün.. verilen	1.894,0
61	Devâm-ı ömr-i devlet-i padişahiçün İstanbul'da Ayasofya-i kebir camii ve mescid-i sâirede kira'et olunan enâmhân hademelerinin vezâyifiçün ....verilen	1.809,0
62	Hanım Sultan'nın İstanbul'da Kızılaslak kurbünde vâkî camii evkâfının vezâyif ve mesârifçün.. verilen	1.772,0
63	Sultan Orhan Gazi'nin Gegbuze'de vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün... verilen	1.713,5
64	Gazi Murâd Paşa'nın İstanbul'da sûk-ı Vezneçiyân'da vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün.. verilen	1.500,0
65	Gelingiras'da vâkî Haremeynişerifeyn evkâfının vezâyif ve mesârifçün.. verilen	1.107,0
66	Darüssaade Ağası kâtibi maiyetinde olan hulefâya ber-müceb-i hatt-ı hümayûn senevî maaş olmak üzere muayyen buyrulub ber-müceb-i sene-i sâbık 1218 senesine mahsûben taraflarına verilüb ba-sûret-i masraf kayd olan	1.000,0
67	Edirne'de vâkî Haremeyn evkâfının vezâyif ve mesârifçün.. verilen	782,0
68	Ebu İshak Kâzerûnî'nin Bursa'da vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün... verilen	500,0
69	Mehmed Paşa'nın Cedîd-i İslamlu'da vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün... verilen	320,0
70	Sufiye Fatma Sultan'nın İstanbul'da Aşık Paşa kurbunda vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün.. Verilen	300,0
71	1216 senesine mahsûben Yerköy'de vâkî Haremeyn-i şerifeyn evkâfının vezâyif ve mesârifçün bâsuret ... verilen	300,0
72	Hâce Gevherhan Sultan'nın İstanbul'da vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün.. verilen	278,5
73	Ferahşâde Sultan'ın İstanbul'da Koska kurbunda vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün.. Verilen	275,0
74	1217 senesine mahsûben Hazret-i Mevlânâ k.s.medine-i Konya'da vâkî evkâfının tekâmîl-i vezâyif ve mesârifçün...verilen	250,0
75	Sufiye Fatıma Sultan'nın İstanbul'da Aşık Paşa kurbunda vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün... verilen	242,5
76	Bâyezid Çelebi dimekle şehir Şarabdâr Hamza Bey'in Edirne'de Kıyık mahallesinde vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün... verilen	240,0
77	Egrî Bucağında Haremeyn evkâfı vezâyif ve mesârifçün verilen	138,0
78	Orhan Gazi evkâfı vezâyif ve mesârifâtı için verilen	137,0
79	Sultan Süleyman Han'ın Edirne'de vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün... verilen	120,5
80	Serây-ı cedîd-i âmire'de kal'a yeri nâm mahalde müceddeden küşâd olunan hamamın külhancıları aylığı...	120,0
81	1217 senesine mahsûben Hasan Paşa'nın Akşehir'de vâkî evkâfı	110,0
82	Balaban Paşa'nın Edirne'de vâkî evkâfının vezâyif ve mesârifçün.. verilen	93,0
83	Bursa'da vâkî Haremeyn evkâfının vezâyif ve mesârifçün.. verilen	91,5
	Toplam gider	1.195.062,0

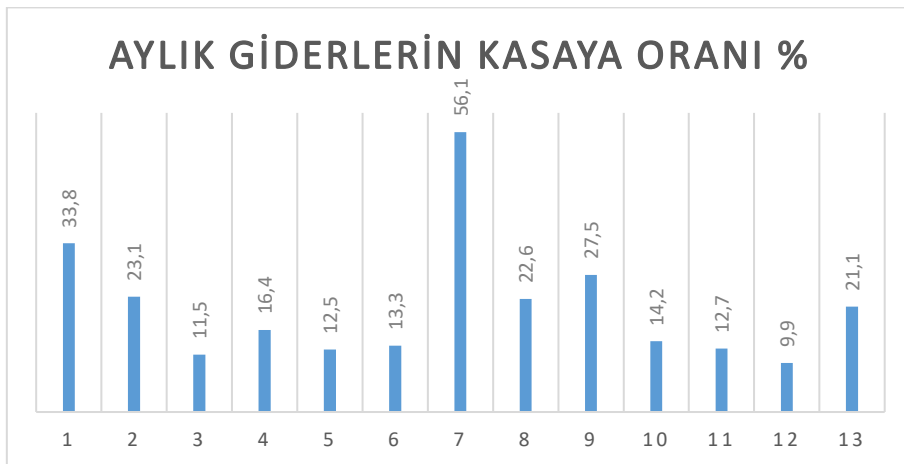
Kaynak: (VGMA.EV.HMH.d-07738 s. 8a-24b.)

Grafik 1: Aylık gelir-gider

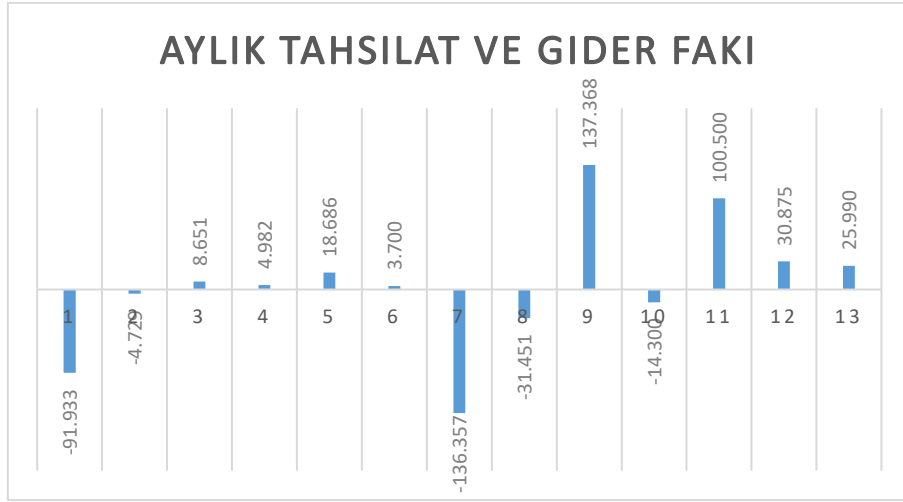
Kaynak: (VGMA.EV.HMH.d-07738 s. 8a-24b.)

Grafik 2: Önceki aydan devreden bakiye ve aylık gider karşılaştırması

Kaynak: (VGMA.EV.HMH.d-07738 s. 8a-24b.)

Grafik 3: Aylık giderlerin kasaya oranı

Kaynak: (VGMA.EV.HMH.d-07738 s. 8a-24b.)

Grafik 4: Aylık tahsilat ve gider karşılaştırması

Kaynak: (VGMA.EV.HMH.d-07738 s. 8a-24b.)